

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет педагогіки і психології
Кафедра психології розвитку та консультування

Кваліфікаційна робота
РОЗВИТОК ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Спеціальність 053 Психологія
ОПП «Психологія»

Здобувачки першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти, групи зПст-24
Лойко Ангеліни Анатоліївни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор філософії з психології
Вінничук Мирослава Вікторівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
практичний психолог ЗДО № 5 «Пізнайко»
Нетішинської міської ради Хмельницької
області
Крупник Тетяна Віталіївна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1 Теоретичні підходи до розуміння позитивної мотивації учіння у зарубіжній та українській психології.....	7
1.2 Психологічні особливості молодшого шкільного віку як передумови формування позитивної мотивації учіння	15
1.3 Соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння у молодших школярів	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	34
2.1 Діагностичні методики для емпіричного вивчення мотивації учіння молодших школярів.....	34
2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження мотивації учіння молодших школярів	41
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	55
3.1 Програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій	55
3.2 Психологічні рекомендації щодо використання ігрових технологій для розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів	69
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах суспільного розвитку, які характеризуються динамічними соціально-економічними трансформаціями, а також інтенсифікацією інформаційних потоків та істотним зростанням вимог до інтелектуального й особистісного потенціалу людини, особливої значущості набуває проблема формування внутрішніх ресурсів особистості, здатних забезпечити її ефективну адаптацію, самореалізацію та продуктивну діяльність упродовж усього життя. Освіта постає не тільки як інституційна система передачі знань, умінь і навичок, а як складний психолого-педагогічний простір розвитку суб'єктності, у якому важливу роль відіграють мотиваційні чинники навчальної діяльності. Саме мотивація учіння визначає як інтенсивність та спрямованість пізнавальної активності учня, так і глибину засвоєння знань, сформованість навчальних умінь і ставлення до освітнього процесу в цілому.

Особливого значення проблема мотивації набуває на етапі молодшого шкільного віку, який є сенситивним періодом для формування базових ставлень до навчання, розвитку пізнавальних інтересів, становлення довільності поведінки та внутрішніх регуляторів діяльності. Саме в цей період закладаються підвалини ставлення дитини до учіння як цінності, формується її готовність до систематичної навчальної праці, а також визначається характер подальшого освітнього маршруту. Водночас сучасна практика свідчить про наявність низки суперечностей, зокрема між зростаючими вимогами до навчальних досягнень молодших школярів і недостатнім рівнем сформованості їхньої внутрішньої навчальної мотивації, між необхідністю забезпечення особистісно орієнтованого підходу та домінуванням традиційних форм організації навчального процесу.

Зниження інтересу до навчання, формалізація пізнавальної діяльності, орієнтація на зовнішні стимули (оцінки, заохочення, уникнення покарання) свідчать про недостатній рівень розвитку позитивної мотивації учіння у значної частини молодших школярів, що, у свою чергу, негативно впливає на результати їхньої навчальної діяльності, емоційний стан і загальний рівень психологічного благополуччя. Одним із перспективних напрямів розв'язання цієї проблеми є використання ігрових технологій в освітньому процесі, які органічно поєднують

навчальну ігрову діяльність із пізнавальною активністю, забезпечуючи емоційне залучення, розвиток інтересу та формування внутрішніх мотивів учіння. Ігрова діяльність, зберігаючи свою значущість у молодшому шкільному віці, виступає ефективним засобом переходу від ігрових форм активності до провідної навчальної діяльності. Завдяки своїй гнучкості, варіативності та можливості моделювання різних життєвих ситуацій, ігрові технології створюють сприятливі умови для розвитку пізнавальних інтересів, формування позитивного ставлення до навчання та активізації внутрішніх ресурсів особистості.

Наукове осмислення проблеми мотивації учіння представлено у працях як зарубіжних, так і українських дослідників (М. Алексєєва, Н. Бібік, В. Бондар, Г. Бондаренко, Н. Бушуєва, В. Демиденко, Л. Дзюбко, Л. Гриценко, П. Дроб'язко, В. Дячук, Л. Іванова, М. Кірик, О. Когут, Г. Костюк, О. Малихіна, С. Набой, О. Савченко, М. Савчин, В. Сухомлинський, О. Харишин, В. Химинець, Г. Циганенко та ін.) серед яких значний внесок у розробку засад мотивації здійснили представники гуманістичної психології, когнітивного та діяльнісного підходів. Проте питання розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій потребує подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо розробленими є психологічні аспекти інтеграції ігрових технологій у навчальний процес із урахуванням особливостей дітей.

Таким чином, актуальність дослідження проблеми мотивації учіння та шляхів її формування у початковій школі зумовлена необхідністю обґрунтування та емпіричного вивчення можливостей ігрових технологій як засобу розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів, що відповідає сучасним освітнім запитам і сприяє підвищенню якості навчального процесу. Вказане спричинило вибір теми кваліфікаційної роботи – «Розвиток позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій».

Об'єкт дослідження – мотивація учіння молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості мотивації учіння молодших школярів і визначити можливості ігрових технологій у розвитку позитивної мотивації учіння.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння позитивної мотивації учіння у зарубіжній та українській психології.
2. Охарактеризувати психологічні особливості молодшого шкільного віку як передумови формування позитивної мотивації учіння.
3. Визначити соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння у молодших школярів.
4. Провести емпіричне дослідження та здійснити аналіз рівнів сформованості мотивації учіння молодших школярів.
5. Розробити програму розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій та сформулювати психологічні рекомендації щодо використання ігрових технологій у розвитку мотивації учіння здобувачів початкової освіти.

Методи дослідження:

- *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація психолого-педагогічних джерел із проблеми дослідження, порівняння наукових підходів до розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів та використання ігрових технологій у цьому процесі;

- *емпіричні* – тестування, зокрема використано такі психодіагностичні методики для вивчення мотивації учіння молодших школярів, як методика оцінки мотивації навчання Н. Лусканової, методика «Драбинка мотивів» А. Божович й І. Маркової, методика «Бесіда про школу» (за Т. Нежновою);

- *математико-статистичні* – кількісна та якісна обробка результатів дослідження, використання методів описової статистики (середні значення, відсотковий аналіз), інтерпретація отриманих емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження позитивної мотивації учіння молодших школярів проведено на базі Тернопільського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів –

економічний ліцей № 9 імені Іванни Блажкевич». Вибірка дослідження – 50 учнів 2-х класів (вік – 8-9 років).

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до розуміння позитивної мотивації учіння молодших школярів як складного психологічного феномена, що поєднує пізнавальні, емоційно-ціннісні та вольові компоненти навчальної діяльності. У роботі уточнено психологічні особливості формування мотивації учіння у молодшому шкільному віці та обґрунтовано можливості використання ігрових технологій як засобу розвитку позитивної мотивації учіння.

Практичне значення дослідження полягає у розробці програми розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій, яка може бути використана у практиці роботи початкової школи, зокрема в діяльності психологів і педагогів. Запропоновані рекомендації спрямовані на розвиток пізнавального інтересу, формування позитивного ставлення до навчання та підвищення ефективності навчальної діяльності молодших школярів.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг – 95 сторінок, обсяг основного тексту – 76 сторінок. Список використаних джерел налічує 57 позицій. Кількість додатків – 1.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1 Теоретичні підходи до розуміння позитивної мотивації учіння у зарубіжній та українській психології

У науковому дискурсі проблема мотивації учіння посідає вагоме місце, визначаючи не тільки факт включення дитини у навчальну діяльність, а й характер її протікання, рівень інтенсивності, емоційного забарвлення та стійкості пізнавальних зусиль упродовж освітнього процесу. Мотивація інтегрує потреби, інтереси, цінності, цілі та очікування особистості, забезпечуючи внутрішню регуляцію діяльності та спрямованість поведінки суб'єкта навчання. Завдяки мотивації учіння набуває особистісного смислу для дитини, трансформуючись із зовнішньо заданого обов'язку у внутрішньо прийняту й значущу діяльність.

У науковій літературі представлено різноманітні підходи до інтерпретації сутності мотивації учіння, що відображає складність і багатогранність цього феномена. Одним із базових є діяльнісний підхід, у межах якого мотивація розглядається як внутрішній механізм, що забезпечує включення особистості у діяльність та визначає її спрямованість і результативність. Так, Г. Костюк визначає мотивацію учіння як «внутрішній психічний процес, який спонукає дитину до активного оволодіння знаннями, вміннями та навичками, спрямованими на досягнення мети. У молодшому шкільному віці така мотивація формується на основі нових соціальних ролей дитини як учня, що передбачає виконання обов'язків і прийняття навчальної діяльності як провідної» [31, с. 186]. Мотивація інтерпретується як рушійна сила діяльності, що поєднує у своїй структурі як пізнавальні інтереси, так і соціально зумовлені спонукання, включаючи орієнтацію на оцінювання, схвалення або уникнення негативних наслідків. Водночас підкреслюється, що ефективність навчання значною мірою

залежить від того, наскільки внутрішні мотиви переважають над зовнішніми, трансформуючи діяльність із формально обов'язкової у змістовно значущу.

Важливий напрям осмислення мотивації учіння представлений у межах когнітивного підходу, який акцентує увагу на ролі пізнавальних процесів, очікувань і суб'єктивних уявлень дитини про власні можливості. Зокрема, Н. Бібік трактує мотивацію учіння як «сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що активізують пізнавальну активність школяра і підтримують її на достатньому рівні протягом освітнього процесу» [4, с. 31]. У цьому контексті мотивація розглядається як динамічна система, у якій провідну роль відіграють пізнавальні інтереси, інтелектуальна допитливість, прагнення до розуміння та осмислення навколишнього світу. Особливого значення набувають такі когнітивні компоненти, як очікування успіху, віра у власні здібності, а також усвідомлення значущості навчальної діяльності для майбутнього.

Гуманістичний підхід до розуміння мотивації учіння акцентує увагу на особистісному вимірі цього феномена, розглядаючи його як прояв внутрішнього прагнення до розвитку, самореалізації та самоствердження. В. Сухомлинський підкреслює, що мотивація учіння пов'язана з глибинними потребами особистості у пізнанні, творчості та самовираженні, зазначаючи, що «у молодшому шкільному віці навчання стає одним із провідних шляхів реалізації внутрішнього потенціалу особистості, тому важливо, щоб шкільне середовище підтримувало емоційне благополуччя учня та його віру в себе. Така мотивація народжується з внутрішньої потреби особистісного зростання, а не тільки з прагнення до зовнішньої винагороди» [35, с. 2]. Особливого значення набуває створення сприятливого освітнього довкілля, яке забезпечує безпеку, підтримку ініціативи, розвиток автономії та формування позитивного «Я-образу» дитини.

Водночас соціально-психологічний підхід розглядає мотивацію учіння у контексті соціальних взаємодій та впливу середовища на формування спонукань. Г. Циганенко визначає мотивацію учіння як «соціально обумовлений процес, у якому велике значення мають взаємини з учителем, батьками, однолітками, а також ставлення суспільства до освіти як цінності» [52, с. 23]. У цьому підході підкреслюється, що мотиваційна сфера дитини формується під впливом системи

соціальних очікувань, норм і цінностей, які вона засвоює у процесі взаємодії з оточенням. Для молодших школярів особливо значущими є емоційно забарвлені взаємини з учителем, підтримка з боку батьків, а також досвід співпраці з однолітками, що сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання.

У науковому доробку О. Савченко проблема мотивації учіння молодших школярів розглядається як багатовимірний психолого-педагогічний феномен, що формується не тільки під впливом індивідуально-психологічних характеристик дитини, а й у широкому контексті її соціального середовища. Дослідниця акцентує увагу на тому, що мотиваційна сфера молодшого школяра не може бути адекватно пояснена лише через внутрішні потреби чи інтереси, оскільки вона безпосередньо залежить від характеру взаємодій, у які включена дитина в процесі навчальної діяльності [45].

Особливої ваги у концепції О. Войтовської набуває емоційний компонент мотивації, який, на її думку, є визначальним у молодшому шкільному віці, коли дитина ще значною мірою орієнтується на безпосередні переживання та оцінки значущих дорослих і ровесників. Саме позитивні емоції, пов'язані з процесом навчання, здатні трансформувати зовнішні стимули у внутрішні спонукання, сприяючи формуванню стійкого інтересу до пізнавальної діяльності [10].

Є. Громик підкреслює, що мотивація учіння у молодшому шкільному віці формується як результат складної взаємодії внутрішніх прагнень дитини до пізнання та самоствердження із зовнішніми соціальними впливами, які задають контекст і спрямованість цієї діяльності. Саме гармонійне поєднання особистісних і соціальних чинників створює сприятливе освітнє середовище, у якому навчальна діяльність набуває для дитини особистісного смислу, що, своєю чергою, забезпечує розвиток позитивної мотивації учіння [16].

Узагальнення наукових підходів до проблеми мотивації учіння молодших школярів, представлених у наукових працях М. Алексєєвої [1], В. Бондар [5], Т. Данченко [18], А. Циганаш [51], дає змогу розглядати її як складну, багаторівневу систему, що інтегрує різноманітні психологічні компоненти, які взаємодіють між собою та визначають ступінь включення дитини в навчальну діяльність. Така структура мотивації динамічно змінюється під впливом вікових

особливостей, соціального довкілля й організації освітнього процесу, відображаючи як внутрішні прагнення особистості, так і зовнішні умови її розвитку. У цьому контексті мотивація постає як цілісне утворення, що охоплює когнітивні, емоційні, ціннісні та регулятивні компоненти, кожен із яких виконує специфічну функцію в забезпеченні активності учня.

Так, першим компонентом мотивації учіння виступають потреби, які є базовим джерелом активності та визначають спрямованість діяльності дитини. У молодшому шкільному віці мотиваційна сфера перебуває на етапі становлення, тому потреби часто мають переважно зовнішню орієнтацію, що виявляється у прагненні отримати схвалення з боку значущих дорослих, насамперед учителя та батьків, а також у бажанні відповідати встановленим соціальним нормам. При цьому важливу роль відіграють різноманітні форми підкріплення, такі як оцінки, словесне заохочення, похвала або символічні нагороди, які виступають засобами підтримки навчальної активності. Водночас «поступово, у процесі накопичення досвіду навчання, відбувається трансформація потреб – від зовнішніх до внутрішніх, пов'язаних із пізнавальними інтересами, самоствердженням і прагненням досягати особистісно значущих результатів» [47, с. 162].

Другим важливим компонентом мотиваційної структури є інтерес, який у молодшому шкільному віці виступає одним із провідних чинників активізації навчальної діяльності. Пізнавальний інтерес проявляється у прагненні дитини до відкриття нового, розуміння явищ і закономірностей, що оточують її, і саме він забезпечує внутрішню привабливість навчального процесу. За відсутності інтересу «навіть високий рівень зовнішніх стимулів не здатний забезпечити стійку навчальну активність, тоді як зацікавленість змістом навчання стимулює самостійну пізнавальну діяльність, сприяє глибшому осмисленню матеріалу та формуванню довготривалих знань» [4, с. 42]. В цьому аспекті визначальна роль педагога, який, використовуючи різноманітні методи і прийоми, зокрема ігрові технології, проблемні ситуації, інтерактивні завдання, здатний актуалізувати інтерес учнів, перетворюючи навчання на захопливий і значущий процес.

Наступним компонентом мотиваційної сфери є цілі навчання, які відображають усвідомлені результати, до яких прагне дитина у процесі учіння.

Для молодших школярів характерною є перевага зовнішньо орієнтованих цілей, пов'язаних із досягненням конкретних, соціально схвалюваних результатів, таких як отримання високих оцінок, виконання завдань у встановлений час або відповідність очікуванням дорослих. Водночас «у процесі розвитку відбувається поступове ускладнення цільової структури мотивації, що проявляється у переході від короткострокових до більш віддалених і узагальнених цілей, а також у формуванні внутрішньо значущих орієнтирів, пов'язаних із саморозвитком, самовдосконаленням і пізнавальною самореалізацією» [51, с. 101]. Саме цей процес переходу від зовнішніх до внутрішніх цілей є важливим показником становлення позитивної мотивації учіння молодших школярів.

Важливим складником мотиваційної сфери є емоції, які виступають не тільки супутнім, а й регулятивним чинником навчальної діяльності, визначаючи її емоційний тонус і суб'єктивну значущість для дитини. Позитивні емоційні переживання, пов'язані з успіхом, досягненням результату, подоланням труднощів або отриманням схвалення, сприяють закріпленню бажаних форм поведінки, підвищують рівень активності та стимулюють подальшу участь у навчальному процесі. Натомість «негативні емоції, такі як страх помилки, тривожність, невпевненість у власних силах або переживання невдачі, можуть суттєво знижувати мотивацію, формуючи установки на уникання діяльності або зменшення зусиль» [35, с. 2]. У зв'язку з цим особливої значущості набуває створення емоційно сприятливого освітнього середовища, яке забезпечує підтримку, прийняття та позитивне підкріплення навчальної активності учнів.

Завершальним, але не менш значущим компонентом мотиваційної сфери є самооцінка, яка відображає уявлення дитини про власні можливості, здібності та досягнення у навчальній діяльності. У молодшому шкільному віці самооцінка ще не є достатньо диференційованою та стійкою, вона значною мірою залежить від зовнішніх оцінок і думок значущих дорослих. Водночас саме в цей період закладаються основи її формування, що визначає подальший розвиток особистості. Адекватна, «позитивна самооцінка сприяє впевненості у власних силах, підвищує рівень домагань і стимулює активність у навчанні, тоді як занижена або нестійка самооцінка може призводити до уникання складних

завдань, зниження ініціативності та формування негативного ставлення до навчальної діяльності» [24, с. 17]. Тому формування адекватної самооцінки є умовою розвитку стійкої позитивної мотивації учіння молодших школярів.

Учіння молодших школярів характеризується значною різноманітністю спонукань, які відрізняються за своїм походженням, змістом і функціональним призначенням, однак у реальному освітньому процесі вони не існують ізольовано, а перебувають у тісній взаємодії, утворюючи цілісну систему, що визначає характер включення дитини у навчальну діяльність. Аналіз наукових джерел [6; 14; 18; 19 та ін.] засвідчує, що мотиви учіння доцільно розглядати як динамічні утворення, які змінюються у процесі розвитку особистості, поступово переходячи від зовнішньо зумовлених форм до внутрішньо усвідомлених і особистісно значущих. У цьому контексті класифікація мотивів учіння дає змогу більш чітко окреслити їхню специфіку та роль у формуванні позитивної мотивації навчальної діяльності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Види мотивів учіння молодших школярів

Вид мотивів	Сутність	Приклади прояву	Роль у мотивації
Зовнішні	Зумовлені впливом соціальних стимулів	Оцінки, похвала, нагороди	Активізують діяльність на початкових етапах
Внутрішні	Пов'язані з інтересом і саморозвитком	Бажання пізнавати нове, цікавість	Забезпечують стійкість і саморегуляцію
Прагматичні	Орієнтовані на досягнення школярами майбутніх цілей	Прагнення до успішного майбутнього	Формують усвідомленість навчання
Соціальні	Пов'язані з міжособистісними відносинами учнів	Бажання бути успішним у колективі	Підсилюють мотивацію через соціальні очікування
Досягнення успіху	Орієнтація на результат і подолання труднощів	Наполегливість, ініціативність	Сприяють високій результативності навчання

Так, першу групу становлять зовнішні мотиви, які пов'язані з дією різноманітних стимулів, що надходять із соціального середовища та виступають засобами регуляції поведінки дитини. У молодшому шкільному віці ці мотиви мають особливу значущість, оскільки дитина лише починає опановувати нову соціальну роль учня і значною мірою орієнтується на оцінки та очікування значущих дорослих. Зовнішні мотиви проявляються у прагненні отримати

позитивну оцінку, заслужити схвалення вчителя чи батьків, уникнути покарання або негативної оцінки, а також у бажанні відповідати встановленим нормам і вимогам. Наприклад, виконання навчальних завдань може бути зумовлене не стільки інтересом до їх змісту, скільки очікуванням похвали чи винагороди, що підсилює активність дитини на початкових етапах навчання. Водночас «надмірна орієнтація виключно на зовнішні стимули може обмежувати розвиток самостійності учнів та внутрішньої зацікавленості, що зумовлює необхідність поступового переходу до більш глибоких мотиваційних утворень» [25, с. 7].

Другою важливою групою є внутрішні мотиви, які ґрунтуються на особистісних потребах, інтересах і прагненнях дитини, пов'язаних із пізнанням, саморозвитком і самореалізацією. На відміну від зовнішніх, ці мотиви не потребують постійного підкріплення з боку соціального оточення, оскільки джерело активності знаходиться у самій діяльності та її змісті. Внутрішня мотивація проявляється в інтересі до навчального матеріалу, бажанні зрозуміти нову інформацію, знайти відповіді на запитання, що виникають у процесі пізнання, а також у задоволенні від процесу навчання. Формування внутрішніх мотивів є важливим показником розвитку молодшого школяра, оскільки саме вони «забезпечують стійкість навчальної діяльності, її саморегуляцію та сприяють переходу до більш високих рівнів пізнавальної активності» [34, с. 51].

Окрему групу спонук становлять прагматичні мотиви, пов'язані з певним рівнем усвідомлення навчання як засобу досягнення певних життєвих цілей і результатів, що мають значення для майбутнього розвитку дитини. Хоча у молодшому шкільному віці такі мотиви недостатньо сформовані та усвідомлені, їх зародки можуть проявлятися у прагненні досягти конкретних результатів, які мають для дитини певну цінність. Наприклад, «навчання може сприйматися як шлях до вступу в навчальний заклад, отримання бажаної професії або реалізації особистісних планів у майбутньому. У цьому випадку навчальна діяльність набуває інструментального характеру, стаючи засобом досягнення поставлених цілей, що сприяє підвищенню її значущості в очах дитини» [43, с. 21].

Соціальні мотиви формуються під впливом взаємодії дитини з оточенням і відображають її прагнення відповідати соціальним нормам, очікуванням і

вимогам, що висувуються до неї як до учня. Вони проявляються у бажанні зайняти певне місце в колективі, здобути авторитет серед однолітків, відповідати статусу «успішного учня», отримати підтримку і схвалення з боку дорослих. О. Шевченко пише, що «значущість соціальних мотивів зростає в умовах колективної навчальної діяльності, де дитина має можливість порівнювати свої досягнення з результатами інших, орієнтуватися на зразки поведінки та переймати досвід більш успішних однокласників» [55, с. 396]. У цьому контексті важливим є створення позитивного клімату в класі, який сприяє розвитку співпраці, взаємної підтримки, формуванню конструктивних мотивів навчання.

Особливе місце у структурі мотивації учіння займають мотиви досягнення успіху, які пов'язані з прагненням дитини досягати високих результатів, долати труднощі та отримувати задоволення від власних досягнень. Діти, орієнтовані на досягнення успіху, зазвичай демонструють більш високий рівень навчальної мотивації, позитивне ставлення до труднощів як до можливостей для розвитку, а також здатність до саморегуляції та самоконтролю. Водночас «надмірна орієнтація на результат без належної підтримки може супроводжуватися підвищеною тривожністю або страхом невдачі, що потребує з боку педагога створення умов для формування адекватного ставлення до успіхів і помилок» [31, с. 175].

Узагальнимо, що в сучасних дослідженнях мотивація учіння розглядається як ключовий детермінант активності молодшого школяра, що визначає не тільки факт включення дитини в освітній процес, а й характер її участі, рівень наполегливості, готовність долати труднощі та спрямованість на досягнення результатів. Мотиваційна сфера забезпечує внутрішню енергетику навчальної діяльності, виступаючи своєрідним психологічним механізмом, який активізує пізнавальні процеси, регулює поведінку та підтримує інтерес до засвоєння нових знань. За відсутності належного рівня мотивації навчальна діяльність втрачає для дитини особистісний сенс, перетворюється на формальне виконання вимог, що знижує її продуктивність і призводить до згасання інтересу до навчання.

О. Малихіна підкреслює, що «мотивація учіння безпосередньо впливає на ефективність освітнього процесу, оскільки визначає рівень пізнавальної

активності, глибину переробки інформації та ступінь включення дитини у навчальну діяльність» [34, с. 53]. Учні з високим рівнем мотивації демонструють не тільки кращі результати навчання, а й більш розвинені навички саморегуляції, здатність до постановки цілей, планування та контролю власної діяльності.

З огляду на це, пишуть М. Левченко та О. Скрипченко, «мотивація учіння постає як інтегративне утворення, що визначає спрямованість дитини на пізнання, досягнення навчальних цілей та саморозвиток у межах освітнього середовища. Вона охоплює різні за походженням і змістом мотиви, серед яких важливе місце посідають внутрішні, зумовлені інтересом, допитливістю, прагненням до досягнення, а також зовнішні, пов'язані з системою оцінювання, соціальним схваленням і різними формами заохочення» [44, с. 26]. Взаємодія цих мотивів формує індивідуальну мотиваційну структуру школяра, визначаючи рівень його навчальної активності та ставлення до освітнього процесу.

Отже, аналіз теоретичних підходів до розуміння позитивної мотивації учіння у зарубіжній та українській психології дає змогу розглядати її як складне інтегративне утворення, що поєднує внутрішні та зовнішні спонукання, які у своїй взаємодії визначають характер і рівень навчальної активності молодшого школяра. Мотивація учіння формується під впливом як індивідуальних особливостей дитини, так і соціального середовища, включаючи систему міжособистісних відносин, педагогічні умови та організацію освітнього процесу, що забезпечує її динамічність і варіативність. Водночас важливим показником її розвитку є перехід від зовнішніх мотивів до внутрішньо прийнятих, що надають навчальній діяльності особистісного смислу, сприяють формуванню інтересу до знань й підвищенню ефективності навчання.

1.2 Психологічні особливості молодшого шкільного віку як передумови формування позитивної мотивації учіння

Молодший шкільний вік є одним із важливих етапів психічного розвитку дитини, у межах якого відбувається перебудова її пізнавальної, емоційно-

вольової та особистісної сфер, що зумовлює становлення нових форм активності і визначає подальшу динаміку навчальної діяльності. Перехід до систематичного навчання супроводжується зміною провідної діяльності, тому навчання стає центральним чинником розвитку, формуючи не тільки інтелектуальні здібності, а й механізми, які забезпечують включення дитини у процес пізнання. У цьому контексті психологічні особливості учнів є підґрунтям формування позитивної мотивації учіння, визначаючи характер ставлення дитини до навчального процесу, рівень її активності, інтересу та готовності долати труднощі.

Як зазначає Н. Токарева, молодший шкільний вік є періодом інтенсивних якісних змін, у межах якого відбувається становлення нових психічних утворень, трансформація провідної діяльності та формування внутрішніх механізмів регуляції поведінки. При цьому «перехід від ігрової до навчальної діяльності супроводжується не тільки зміною зовнішніх умов життєдіяльності дитини, а й глибокою перебудовою її внутрішнього світу, що зумовлює необхідність комплексного аналізу психологічних особливостей цього періоду як підґрунтя для розвитку мотиваційної сфери» [47, с. 154].

Особливе значення, за словами Н. Бібік, має той факт, що у віці 6–10 років дитина вперше систематично охоплюється в організований освітній процес, який передбачає дотримання певних норм, правил і вимог, а також потребує від неї нових форм поведінки, таких як довільність, цілеспрямованість, відповідальність і здатність до самоконтролю. У цьому контексті мотивація учіння виступає не тільки як фактор, що спонукає до діяльності, а як складна система внутрішніх і зовнішніх регуляторів, які визначають характер взаємодії дитини з навчальним середовищем. Водночас «недостатня сформованість мотиваційної сфери у молодших школярів може призводити до зниження інтересу до навчання, формалізації пізнавальної діяльності, появи емоційного напруження та навіть формування негативного ставлення до школи» [36, с. 33].

Пізнавальна сфера молодшого школяра зазнає суттєвих трансформацій, що проявляється у розвитку мислення, яке переходить від переважно наочно-дійового та наочно-образного до конкретно-операційного рівня. У цьому віці діти вже здатні здійснювати елементарні логічні операції, такі як аналіз, синтез,

порівняння, узагальнення, однак ці операції ще тісно пов'язані з конкретним змістом і потребують опори на наочність або практичний досвід. Згідно з даними вченого М. Савчина, мислення молодших школярів має конкретно-операційний характер, що означає обмежену здатність до абстрагування і необхідність використання реальних або уявних образів для виконання інтелектуальних дій. Наприклад, учні можуть успішно виконувати арифметичні дії, якщо вони пов'язані з конкретними предметами (яблука, іграшки, олівці), але відчують труднощі при роботі з абстрактними символами або узагальненими поняттями. Водночас поступове ускладнення навчальних завдань сприяє розвитку здатності до узагальнення та переходу до більш високих форм мислення, що створює передумови для формування внутрішньої пізнавальної мотивації [39].

Розвиток уваги у молодшому шкільному віці також характеризується суттєвими якісними змінами, пов'язаними з переходом від мимовільної до довільної регуляції. На початковому етапі навчання діти часто демонструють нестійкість уваги, швидко відволікаються на сторонні подразники, мають труднощі з тривалим зосередженням на одному виді діяльності. Однак у процесі навчання, за умови цілеспрямованої підтримки, відбувається поступове формування довільної уваги, що проявляється у здатності свідомо керувати своїм зосередженням, утримувати увагу протягом тривалого часу, а також переключатися між різними завданнями відповідно до поставлених вимог. Крім того, «формується вибірковість уваги, яка дає змогу дитині виділяти найбільш значущу інформацію, що є необхідною для успішного виконання школярами навчальних завдань, та ігнорувати другорядні стимули» [33, с. 187]. Це, своєю чергою, створює передумови для підвищення ефективності пізнавальної діяльності та розвитку навчальної мотивації молодших школярів.

Значні зміни відбуваються і у сфері сприйняття молодших школярів, яке поступово набуває більш аналітичного, диференційованого та осмисленого характеру. Якщо на ранніх етапах розвитку сприйняття носило переважно цілісний і недиференційований характер, то «у молодшому шкільному віці діти починають виділяти окремі властивості об'єктів, порівнювати їх, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між різними явищами. Вони здатні одночасно

враховувати кілька характеристик предметів, таких як форма, колір, розмір, структура, що дає змогу їм більш адекватно орієнтуватися в навколишньому світі та ефективніше засвоювати навчальний матеріал» [17, с. 14]. Розвиток сприйняття сприяє формуванню в учнів цілісної картини світу, що, у свою чергу, підвищує інтерес до пізнання та стимулює навчальну активність.

Пам'ять молодших школярів також зазнає суттєвих змін, що проявляється у переході від механічного запам'ятовування до осмисленого і довільного. На цьому етапі діти починають усвідомлювати необхідність запам'ятовування, використовувати різноманітні мнемічні прийоми, зокрема такі як повторення, групування, створення асоціацій, що підвищує ефективність збереження інформації. Водночас пам'ять молодших школярів залишається недостатньо стійкою, що проявляється у швидкому забуванні матеріалу за відсутності його систематичного повторення або практичного застосування. При цьому «розвиток довготривалої пам'яті дає змогу накопичувати знання, інтегрувати їх у систему та використовувати у нових ситуаціях, що є важливою передумовою успішного навчання» [8, с. 152]. Важливо також зазначити, що емоційна забарвленість інформації значно підвищує її запам'ятовування, що підкреслює значення емоційного компонента у формуванні мотивації учіння.

Особливу роль у розвитку молодшого школяра відіграє мовлення, яке у цей період зазнає інтенсивного вдосконалення, що проявляється у збагаченні словникового запасу, ускладненні граматичної структури та формуванні зв'язного мовлення. Діти навчаються чітко і послідовно висловлювати свої думки, аргументувати власну позицію, а також будувати логічно завершені висловлювання, що свідчить про розвиток їх мислення і комунікативних здібностей. Оволодіння читанням і письмом розширює можливості пізнавальної діяльності, оскільки мова виступає не тільки засобом комунікації, а й інструментом мислення та саморегуляції. Формування внутрішнього мовлення дає змогу дитині планувати свої дії, контролювати їх виконання та оцінювати результати, що має важливе значення для розвитку навчальної мотивації [11].

Соціальний розвиток дітей молодшого шкільного віку визначається інтенсивним включенням у систему міжособистісних взаємодій, які набувають

більш структурованого, нормативно регульованого характеру порівняно з попередніми етапами онтогенезу. Саме в умовах шкільного середовища дитина входить у новий соціальний простір, де вона змушена засвоювати не тільки академічні знання, а й правила колективної взаємодії, норми поведінки, соціальні ролі та очікування, що висувуються до неї як до учня. Взаємодія з однолітками та дорослими набуває системного характеру, сприяючи розвитку соціальної компетентності, умінь співпрацювати, домовлятися, враховувати позиції інших та регулювати власну поведінку відповідно до соціальних вимог. У процесі навчальної діяльності дитина поступово засвоює соціально схвалювані моделі поведінки, вчиться діяти в умовах колективу, адаптуватися до нових соціальних ситуацій і виконувати роль учня як важливу складову своєї ідентичності [20].

Паралельно із соціальним становленням відбувається інтенсивний особистісний розвиток молодшого школяра, який проявляється у формуванні самосвідомості, розвитку самооцінки та становленні елементів саморегуляції. У цей період дитина починає усвідомлювати себе як суб'єкта діяльності, здатного до оцінювання власних дій, досягнень і можливостей, що створює підґрунтя для формування індивідуальної «Я-концепції». Самооцінка молодших школярів має переважно ситуативний і нестійкий характер, значною мірою залежить від зовнішніх оцінок з боку дорослих і результатів навчальної діяльності. Позитивні переживання, пов'язані з успіхами, схваленням і підтримкою, сприяють підвищенню впевненості у власних силах, формують установку на досягнення, тоді як повторювані невдачі або негативні оцінки можуть зумовлювати зниження самооцінки, виникнення тривожності та уникання навчальної діяльності [31].

Провідною у молодшому шкільному віці є навчальна діяльність, яка не тільки забезпечує засвоєння знань, а й виступає основним фактором розвитку пізнавальних, моральних і вольових якостей особистості. Вона має складну структуру, що охоплює взаємопов'язані компоненти, серед яких особливе місце посідають мотивація, навчальна задача, навчальні дії, дії самоконтролю та самооцінки. Мотивація виступає «системоутворювальним елементом, оскільки саме вона визначає зміст і спрямованість діяльності, відповідаючи на питання,

чому дитина охоплюється у виконання завдань і які смисли вона надає цьому процесу» [1, с. 14].

Навчальна задача як структурний компонент діяльності визначає зміст і спосіб організації пізнавальної активності учня, виступаючи основою для формування вмінь і навичок. Виконуючи різноманітні завдання, діти опановують способи розв'язання проблем, вчаться діяти за зразком, а згодом – самостійно застосовувати набуті знання у нових ситуаціях. Важливу роль у цьому процесі відіграють навчальні дії, які включають операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та класифікації. Оскільки на початкових етапах розвитку діти ще не володіють достатнім рівнем самостійності, значущим є педагогічний супровід, спрямований на формування системи навчальних дій та поступовий перехід до їх самостійного використання [35].

Особливе місце у структурі навчальної діяльності молодших школярів посідають дії самоконтролю та самооцінки, які забезпечують рефлексивний аспект діяльності, даючи змогу учневі оцінювати правильність виконання завдань, виявляти помилки та коригувати власні дії. На початкових етапах контроль здійснюється переважно вчителем, однак у процесі навчання діти поступово оволодівають навичками взаємоконтролю та самоконтролю, що свідчить про розвиток їхньої самостійності та відповідальності. Самооцінка, у свою чергу, може мати як ретроспективний характер, коли дитина оцінює результати вже виконаної роботи, так і прогностичний, коли вона намагається передбачити свої можливості щодо виконання майбутнього завдання. Розвиток цих умінь є важливою умовою формування адекватного ставлення молодших школярів до навчальної діяльності та підвищення рівня мотивації [44].

У процесі навчання молодших школярів відбувається поступове ускладнення структури навчальної діяльності, що проявляється у переході від виконання простих, чітко регламентованих завдань до більш складних, які потребують самостійного мислення, аналізу та застосування різноманітних стратегій. Діти навчаються виділяти суттєві ознаки навчального матеріалу, встановлювати логічні зв'язки, будувати узагальнення та систематизувати знання. Наприклад, вони оволодівають умінням складати план тексту,

переказувати його власними словами, знаходити різні способи розв'язання задач, що свідчить про розвиток їхніх пізнавальних здібностей і підвищення рівня навчальної автономії. При цьому зміни у структурі діяльності безпосередньо впливають на мотиваційну сферу молодших школярів, оскільки створюють умови для переходу від зовнішньо детермінованої активності до внутрішньо зумовленої, що є основою формування позитивної мотивації учіння [52].

Важливим аспектом соціального розвитку у молодшому шкільному віці є формування системи міжособистісних стосунків, які набувають усвідомленого, вибіркового та емоційно значущого характеру. У цей період дитина активно охоплюється у колектив однолітків, де поступово формується її соціальний статус, визначається рівень прийняття або відторгнення, а також виробляються навички взаємодії, співпраці та комунікації. Стосунки з однокласниками стають одним із провідних чинників емоційного благополуччя дитини молодшого шкільного віку, оскільки в групі ровесників вона отримує особистий досвід взаєморозуміння, підтримки, суперництва та взаємного оцінювання [9].

Характерною особливістю міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці є їх поступовий перехід від ситуативних і поверхневих до більш стійких і значущих. Якщо на початкових етапах взаємодія з однолітками часто визначається зовнішніми обставинами (спільна діяльність, розташування за партами, вказівки вчителя), то з часом діти починають обирати друзів на основі спільних інтересів, симпатій, моральних якостей і поведінкових проявів. Формуються перші дружні зв'язки, які можуть характеризуватися довірою, взаємною підтримкою та емоційною прив'язаністю, що має важливе значення для розвитку соціальної компетентності та емоційної сфери [14].

Особливу роль у формуванні стосунків між дітьми відіграє навчальна діяльність, яка виступає спільним простором взаємодії, де учні вчаться співпрацювати, виконувати колективні завдання, узгоджувати свої дії та брати на себе відповідальність за спільний результат. У процесі такої взаємодії діти не тільки засвоюють навчальний матеріал, а й опановують соціальні навички, такі як уміння слухати інших людей, висловлювати власну думку, домовлятися, розв'язувати конфлікти. Водночас «саме у навчальній діяльності проявляється

соціальне порівняння, коли дитина оцінює свої досягнення у співвідношенні з результатами однокласників, що може як стимулювати мотивацію, так і викликати почуття невпевненості або суперництва» [21, с. 213].

Значущими є стосунки молодших школярів з учителем, які у цьому віці мають особливий вплив на формування емоційного ставлення до навчання та до самого себе як учня. Учитель виступає не тільки носієм знань, а й значущою фігурою, оцінка якої має високий авторитет для дитини-школяра. Позитивні, підтримувальні взаємини з педагогом сприяють формуванню впевненості у власних силах, розвитку інтересу до навчання та позитивної мотивації, тоді як негативний досвід взаємодії може призводити до зниження самооцінки, виникнення тривожності та уникання навчальної діяльності [32].

Попри те, що у молодшому шкільному віці провідною діяльністю стає навчальна, ігрова діяльність не втрачає свого значення, а трансформується, набуваючи нових функціональних характеристик і продовжуючи відігравати важливу роль у психічному розвитку дитини. Вона «зберігається як природна форма активності, через яку молодші школярі реалізують свої потреби у спілкуванні, емоційному розвантаженні, пізнанні навколишнього світу. У цьому віці гра вже не виступає єдиною провідною діяльністю, як у дошкільному періоді, однак залишається ефективним засобом підтримки інтересу до навчання та розвитку внутрішньої мотивації» [36, с. 87].

Ігрова діяльність у молодшому шкільному віці зазнає певної еволюції: вона поступово інтегрується з навчальною, поєднуючи елементи пізнавальної діяльності з емоційно привабливою формою подання матеріалу. Саме завдяки цьому гра може виступати важливим психолого-педагогічним інструментом, який полегшує адаптацію молодших школярів до нових умов навчання, знижує рівень напруження та сприяє формуванню позитивного ставлення до освітнього процесу. Використання ігрових форм дає змогу активізувати пізнавальні процеси молодших школярів, стимулювати інтерес до навчального матеріалу, а також забезпечує глибше його засвоєння через включення дитини у діяльність, що має для неї особистісний смисл та вагоме значення [42].

Крім того, «ігрова діяльність виконує важливу соціалізуючу функцію для молодших школярів, оскільки у процесі гри діти набувають досвіду взаємодії з однолітками, вчаться дотримуватися правил, розподіляти ролі, узгоджувати свої дії та розв'язувати конфліктні ситуації. Вона сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії, здатності до співпраці, що є необхідними умовами успішної адаптації у шкільному колективі» [57, с. 15]. Водночас ігрова діяльність забезпечує емоційне благополуччя дитини, даючи змогу їй переживати позитивні емоції, відчуття успіху та задоволення від процесу діяльності.

Отже, психологічні особливості молодшого шкільного віку, які охоплюють розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, соціальних взаємодій і самосвідомості, визначають специфіку формування позитивної мотивації учіння. При цьому інтенсивний розвиток мислення, уваги, пам'яті, мовлення та сприйняття забезпечує розширення пізнавальних можливостей дитини, водночас становлення навчальної діяльності як провідної зумовлює потребу у формуванні нових способів регуляції поведінки, цілеспрямованості та відповідальності. Значущим є соціальний контекст розвитку, у межах якого відбувається включення дитини у систему міжособистісних відносин, формування її статусу в колективі, а також становлення взаємодії з учителем як важливим джерелом підтримки, оцінювання та орієнтації у навчальному процесі. Особистісний розвиток, що проявляється у формуванні самооцінки та елементів саморегуляції, безпосередньо впливає на характер мотиваційної сфери, визначаючи рівень впевненості дитини у своїх можливостях і готовність до подолання труднощів.

1.3 Соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння у молодших школярів

У сучасній початковій школі особливого значення набуває пошук ефективних засобів, спрямованих на розвиток позитивної мотивації учіння молодших школярів, серед яких вагоме місце посідають ігрові технології як інтегративний інструмент організації навчальної діяльності. Їх використання

зумовлене віковими особливостями дітей, для яких ігрова активність зберігає високу значущість, виступаючи природною формою пізнання, самовираження та взаємодії з навколишнім середовищем. Ігрові технології, поєднуючи навчальний зміст із емоційно привабливою формою діяльності, створюють сприятливі умови для активізації пізнавального інтересу, зниження тривожності, формування внутрішніх мотивів учіння та забезпечення особистісно орієнтованого підходу до організації освітнього процесу, що визначає необхідність їх вивчення.

Зазначимо, що молодший шкільний вік є етапом активної соціалізації, коли дитина не тільки опановує нові знання та вміння, але й засвоює соціальні норми, цінності, моделі поведінки, що визначають її ставлення до навчання як значущої діяльності. Формування позитивної мотивації учіння в цей період не може розглядатися поза контекстом соціального середовища, оскільки саме взаємодія з учителем, однолітками, батьками та ширшим соціокультурним оточенням визначає характер і спрямованість мотиваційної сфери дитини. У цьому зв'язку ваги набуває аналіз соціально-психологічних умов, які або сприяють розвитку внутрішньої зацікавленості у навчанні, або гальмують її становлення (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння молодших школярів

Чинник	Сутність чинника	Вплив на мотивацію учіння учнів
Сформованість навчальної діяльності	Наявність мотивації, цілей, навчальних дій, самоконтролю та самооцінки	Забезпечує усвідомленість навчання та перехід до внутрішньої мотивації
Педагогічний вплив	Підтримка, оцінювання, організація навчальної діяльності вчителем	Формує інтерес до навчання, впевненість і позитивне ставлення
Взаємодія з однолітками	Соціальне порівняння, співпраця, конкуренція	Може як стимулювати, так і знижувати мотивацію
Позитивне схвалення дорослих	Похвала, підтримка, визнання досягнень	Підвищує впевненість, формує бажання досягати успіху
Характер навчальних завдань	Відповідність інтересам, рівню складності, практичність	Підвищує інтерес, активність і залучення до навчання
Відчуття значущості та відповідальності	Усвідомлення ролі учня, участь у спільній діяльності	Формує внутрішню мотивацію та відповідальність

Емоційна атмосфера класу	Психологічний комфорт, підтримка, безпека	Знижує тривожність, підвищує активність і інтерес
Зовнішні стимули	Нагороди, оцінки, заохочення	Активізують діяльність, але потребують переходу до внутрішньої мотивації

Охарактеризуємо визначені соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння молодших школярів.

Так, сформованість навчальної діяльності як цілісної системи виступає одним із базових соціально-психологічних чинників формування позитивної мотивації учіння у молодших школярів, оскільки саме вона визначає не тільки організацію пізнавальної активності дитини, а й характер її ставлення до процесу навчання. У цьому контексті навчальна діяльність розглядається як складна структура, що охоплює мотиваційний, цільовий, операційний і рефлексивний компоненти, кожен із яких виконує специфічну функцію в забезпеченні ефективності навчального процесу. На початкових етапах шкільного навчання ці компоненти ще не є достатньо сформованими, тому дитина потребує зовнішньої організації діяльності, що здійснюється через педагогічне керівництво, систему вимог і підтримку з боку дорослих. Водночас «поступове оволодіння структурою навчальної діяльності сприяє переходу від зовнішньої регуляції до внутрішньої, що є важливою передумовою розвитку стійкої мотивації учіння» [55, с. 397].

Особливого значення набуває розвиток мотиваційної складової навчальної діяльності, який визначає, наскільки дитина усвідомлює цілі навчання, приймає їх як особистісно значущі та готова докладати зусиль для їх досягнення. У молодшому шкільному віці мотивація часто має зовнішній характер, будучи зумовленою оцінками, схваленням чи очікуваннями з боку вчителя і батьків, однак у процесі систематичного навчання відбувається поступове формування внутрішніх мотивів, пов'язаних із пізнавальним інтересом і прагненням до саморозвитку. Важливим є здатність дитини усвідомлювати значення навчальної діяльності для власного розвитку, що сприяє переходу від формального виконання завдань до усвідомленої, цілеспрямованої діяльності [1].

Операційний компонент навчальної діяльності учнів, що охоплює систему навчальних дій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та класифікація та ін.),

також має безпосередній вплив на формування мотивації учіння. Оволодіння цими діями дає змогу дитині відчувати власну компетентність, успішність у виконанні завдань, що, у свою чергу, підвищує рівень впевненості у власних силах і стимулює подальшу активність [50].

Важливим є розвиток рефлексивного компонента навчальної діяльності учнів, який передбачає здатність до самоконтролю та самооцінки, що дає змогу учневі оцінювати результати своєї діяльності, виявляти помилки та коригувати власні дії. Формування цих умінь у молодших школярів сприяє розвитку самостійності, відповідальності та внутрішньої мотивації, що є ключовими характеристиками ефективної навчальної діяльності [41].

Педагогічна взаємодія є одним із найвагоміших соціально-психологічних чинників, що визначають характер і рівень мотивації учіння молодших школярів, оскільки саме вчитель виступає центральною фігурою освітнього процесу, яка не тільки передає знання, а й формує емоційно-ціннісне ставлення до навчальної діяльності. У молодшому шкільному віці авторитет учителя є надзвичайно високим, тому його оцінки, ставлення та поведінка мають вирішальний вплив на формування самооцінки дитини, її впевненості у своїх можливостях і готовності до навчання. Позитивна педагогічна взаємодія, заснована на підтримці, довірі, доброзичливості та повазі до особистості учня, створює сприятливі умови для розвитку внутрішньої мотивації, тоді як авторитарний стиль може призводити до формування зовнішньої, залежної мотивації або навіть до її зниження [30].

Важливою складовою педагогічного впливу є система оцінювання, яка виконує не тільки контрольну, а й мотиваційну функцію. Позитивні оцінки, похвала, визнання досягнень сприяють формуванню впевненості у власних силах, підвищують рівень домагань і стимулюють подальшу активність. Водночас надмірна орієнтація на оцінювання як основний мотиватор може призводити до формування зовнішньої мотивації, коли навчальна діяльність здійснюється лише заради отримання винагороди. У цьому контексті особливої значущості набуває використання формувального оцінювання, яке спрямоване на підтримку навчального прогресу, розвиток самостійності та усвідомлення учнем власних досягнень. Конструктивна зворотна інформація, яка не тільки

фіксує результат, а й окреслює шляхи його покращення, сприяє розвитку внутрішньої мотивації та позитивного ставлення до навчання [35].

Окрім цього, важливим аспектом педагогічного впливу є організація навчального процесу, яка має забезпечувати достатнє поєднання доступності та складності завдань, створення ситуацій успіху та стимулювання пізнавального інтересу. Вчитель, використовуючи різноманітні методи і прийоми, зокрема ігрові технології, проблемне навчання, інтерактивні форми роботи, може значно підвищити рівень залучення учнів до навчальної діяльності. Підтримка у подоланні труднощів, індивідуальний підхід, врахування особливостей кожної дитини сприяють зниженню рівня тривожності, запобігають виникненню фрустрації та забезпечують позитивний емоційний фон навчання, що є необхідною умовою розвитку стійкої мотивації учіння [28].

Важливим соціально-психологічним чинником формування мотивації учіння виступає спілкування молодших школярів з однолітками, оскільки саме в умовах колективної взаємодії дитина набуває досвіду соціального порівняння, співпраці, суперництва та взаємної підтримки. У молодшому шкільному віці значущість однолітків поступово зростає, і вони стають важливим джерелом оцінювання та соціального визнання. У процесі навчальної діяльності діти порівнюють свої досягнення з результатами інших, що сприяє формуванню уявлень про власні можливості, рівень домагань і самооцінку. Таке порівняння може виступати як стимулюючим, так і дестабілізуючим фактором мотивації, залежно від того, як дитина інтерпретує отриманий досвід [38].

Позитивний вплив взаємодії з однолітками проявляється у випадках, коли успіхи інших сприймаються як досяжні й стимулюють прагнення до самовдосконалення. У таких умовах формується мотивація досягнення, що проявляється у підвищенні активності, наполегливості та готовності долати труднощі. Конкуренція, якщо вона має конструктивний характер, може виступати потужним стимулом для розвитку мотивації, сприяючи підвищенню результативності навчальної діяльності. Водночас «важливо, щоб конкуренція не перетворювалася на джерело стресу або негативних переживань, що може мати протилежний ефект і призводити до зниження мотивації» [27, с. 28].

Негативний аспект соціального порівняння пов'язаний із ситуаціями, коли дитина систематично відчуває свою невідповідність рівню однолітків, що може спричиняти зниження самооцінки, формування невпевненості у власних силах та уникання навчальної діяльності. У зв'язку з цим важливим завданням педагогічного колективу є створення сприятливого соціально-психологічного клімату, який поєднує елементи співпраці, взаємної підтримки, а також індивідуального підходу до кожного учня. Організація групових форм роботи, спільне розв'язання завдань, взаємодопомога сприяють формуванню позитивних міжособистісних відносин, що, у свою чергу, підтримує мотивацію учіння та забезпечує емоційне благополуччя дітей [6].

Позитивне схвалення з боку значущих дорослих, передусім учителів і батьків, виступає одним із найвагоміших соціально-психологічних чинників формування мотивації учіння у молодших школярів, оскільки саме на цьому етапі розвитку дитина є особливо чутливою до зовнішньої оцінки та емоційного ставлення до неї. Схвалення виконує функцію соціального підкріплення, яке сигналізує дитині про значущість її дій, правильність обраної стратегії поведінки та відповідність очікуванням оточення. У ситуації, коли зусилля дитини визнаються та позитивно оцінюються, формується емоційне переживання успіху, яке закріплює бажання повторювати подібні дії у майбутньому. Це створює сприятливе підґрунтя для переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої, коли навчальна діяльність починає асоціюватися з позитивними емоціями, задоволенням і почуттям особистісної значущості [21].

Особливістю молодшого шкільного віку є те, що самооцінка дитини значною мірою формується на основі оцінок і реакцій дорослих, тому позитивне схвалення безпосередньо впливає на розвиток впевненості у власних силах та рівень домагань. Коли вчитель або батьки підкреслюють успіхи дитини, акцентують увагу на її досягненнях і зусиллях, це сприяє формуванню адекватного уявлення про власні можливості, знижує рівень тривожності та стимулює прагнення до подальшого розвитку. Водночас відсутність позитивного підкріплення або переважання негативних оцінок може призводити до формування почуття невпевненості, зниження самооцінки та втрати інтересу до

навчальної діяльності. У зв'язку з цим важливою є не тільки частота схвалення, а й його змістовна спрямованість, яка має бути орієнтована не тільки на результат, а й на процес діяльності та зусилля дитини [26].

Крім того, позитивне схвалення виконує важливу регулятивну функцію, сприяючи формуванню у дитини внутрішніх критеріїв оцінювання власної діяльності. Поступово зовнішня оцінка інтеріоризується, перетворюючись на внутрішній механізм самоконтролю та самооцінки, що є важливою умовою розвитку самостійності та внутрішньої мотивації. Учитель, використовуючи схвалення як педагогічний інструмент, не тільки стимулює бажання дитини навчатися, а й формує її ставлення до власних досягнень, розвиває здатність оцінювати свої результати та прагнути до самовдосконалення. Тому позитивне схвалення виступає важливим механізмом формування особистісної зрілості та мотиваційної сфери молодшого школяра [33].

Зміст і характер навчальних завдань відіграють важливу роль у формуванні позитивної мотивації учіння, оскільки саме через них реалізується безпосередній зв'язок між дитиною та навчальним матеріалом. Завдання, які відповідають віковим особливостям, інтересам і рівню підготовленості учнів, здатні викликати пізнавальний інтерес, стимулювати активність та забезпечувати емоційне залучення до навчального процесу. Особливого значення набуває принцип доступності, який передбачає відповідність складності завдань можливостям дитини, що дає змогу уникнути як перевантаження, так і втрати інтересу через надмірну легкість. У цьому контексті оптимальним є рівень складності, який потребує певних зусиль, але водночас є досяжним, що сприяє переживанню ситуації успіху та формуванню впевненості у власних силах [36].

Важливою характеристикою ефективних навчальних завдань є їх змістова насиченість і практична спрямованість, що дає змогу учням бачити зв'язок між навчальним матеріалом і реальним життям. Завдання і вправи, які передбачають застосування знань у практичних ситуаціях, виконання творчих робіт або розв'язання проблемних ситуацій, стимулюють розвиток в учнів самостійного мислення, уяви та креативності. Вони сприяють формуванню внутрішньої мотивації, оскільки навчальна діяльність у цьому випадку набуває особистісного

смыслу для дитини. Крім того, використання різноманітних форм подання завдань, зокрема ігрових, інтерактивних і дослідницьких, підвищує рівень зацікавленості учнів і забезпечує їхню активну участь у навчальному процесі.

Не менш важливим для формування позитивної мотивації учіння є надання учням можливості самостійності у виконанні завдань, що сприяє розвитку відповідальності, ініціативності та здатності до саморегуляції. Коли дитина має змогу обирати способи виконання завдання, експериментувати, шукати власні рішення, це підвищує її залучення до діяльності та формує відчуття розуміння і компетентності. Водночас надмірна складність або одноманітність завдань може призводити до зниження мотивації, оскільки викликає почуття безпорадності або нудьгу. Тому важливим завданням педагога є добір таких навчальних завдань, які поєднують у собі елементи новизни, доступності та практичної значущості, що забезпечує розвиток стійкого інтересу до навчання в учнів [40].

Формування у молодших школярів відчуття власної значущості та відповідальності за результати діяльності також виступає важливим чинником розвитку позитивної мотивації учіння, оскільки пов'язане з усвідомленням своєї ролі у навчальному процесі та колективі. У цьому віці дитина починає поступово сприймати себе як суб'єкта діяльності, здатного впливати на результати спільної роботи, що сприяє розвитку внутрішньої активності та ініціативності. При цьому «включення учнів у різноманітні форми колективної діяльності, такі як проєкти, групові завдання, шкільні заходи, дає змогу їм відчути свою причетність до спільної справи та усвідомити значення власного внеску» [50, с. 49].

Відчуття значущості формується також через визнання досягнень дитини з боку оточення, що підсилює її впевненість у власних можливостях і стимулює прагнення до подальших успіхів. Участь у конкурсах, виступах, творчих проєктах або навіть допомога іншим учням створює ситуації, у яких дитина може проявити свої здібності, отримати позитивний досвід і відчути власну цінність. Такий досвід сприяє формуванню позитивної «Я-концепції», яка є важливою основою мотиваційної сфери. Водночас важливо, щоб кожна дитина мала можливість досягти успіху відповідно до своїх індивідуальних можливостей, що забезпечує відчуття задоволення та підтримує інтерес до навчання [41].

Розвиток відповідальності як особистісної якості також має безпосередній вплив на мотивацію учіння, оскільки пов'язаний із готовністю виконувати завдання, дотримуватися правил і доводити розпочату справу до кінця. Формування відповідального ставлення до навчання передбачає поступовий перехід від зовнішнього контролю до самоконтролю, коли дитина починає усвідомлювати наслідки своїх дій і брати на себе відповідальність за результати. Вказане сприяє розвитку саморегуляції, підвищує рівень організованості та формує внутрішні мотиви діяльності учнів. У поєднанні з відчуттям значущості відповідальність створює основу для формування стійкої позитивної мотивації учіння, яка забезпечує активну і свідому участь дитини в освітньому процесі [2].

Соціально-психологічний клімат у класному колективі – один з соціально-психологічних чинників, що впливають на формування позитивної мотивації учіння молодших школярів, оскільки саме вона створює той психологічний контекст, у межах якого розгортається навчальна діяльність. У молодшому шкільному віці діти характеризуються підвищеною емоційною чутливістю, тому їх ставлення до навчання значною мірою залежить від того, наскільки комфортно і безпечно вони почуваються в освітньому середовищі. Дружня, підтримувальна атмосфера, у якій панують взаємоповага, довіра та прийняття, сприяє зниженню рівня тривожності, що часто супроводжує процес навчання, особливо у ситуаціях оцінювання або виконання складних завдань. У таких умовах дитина відчуває психоемоційну стабільність, що є необхідною передумовою для активізації пізнавальної діяльності та формування стійкого інтересу до навчання [7].

Важливою характеристикою позитивної емоційної атмосфери є наявність підтримки як з боку вчителя, так і з боку однокласників, що створює відчуття приналежності до колективу та значущості власної участі у спільній діяльності. Коли дитина відчуває, що її розуміють, підтримують і приймають, вона стає більш відкритою до взаємодії, не боїться висловлювати власні думки, брати участь у виконанні завдань і проявляти ініціативу. Така атмосфера сприяє формуванню позитивного емоційного ставлення до навчання, що, у свою чергу, підвищує рівень мотивації та забезпечує більш ефективне засвоєння молодшими школярами навчального матеріалу. Водночас негативний емоційний фон, що

характеризується напруженістю, страхом помилки або відсутністю підтримки, може суттєво знижувати навчальну активність і формувати стійке негативне ставлення учнів початкової школи до освітнього процесу [11].

Крім того, позитивна емоційна атмосфера виконує важливу регулятивну функцію, оскільки сприяє формуванню внутрішніх механізмів саморегуляції, розвитку впевненості у власних силах і готовності до подолання труднощів. У таких умовах діти не тільки краще засвоюють навчальний матеріал, а й розвивають соціальні навички, емпатію, здатність до співпраці, що є важливими компонентами їхнього загального розвитку. Відчуття психологічної безпеки та емоційного комфорту дає змогу учням сприймати навчання як позитивний і значущий процес, що стимулює їх до досягнення високих результатів і підтримує мотивацію на стабільно високому рівні [18].

Зовнішні стимули, такі як оцінки, похвала, грамоти, медалі або інші форми заохочення, відіграють важливу роль у формуванні мотивації учіння молодших школярів, особливо на початкових етапах навчальної діяльності, коли внутрішні мотиви ще недостатньо сформовані. Такі стимули виступають як засоби підкріплення бажаної поведінки, сприяючи активізації навчальної діяльності та підвищенню зацікавленості у виконанні завдань. Отримання нагороди або позитивної оцінки супроводжується емоційним піднесенням, що формує асоціацію між навчанням і позитивними переживаннями, стимулюючи дитину до подальшої активності. У цьому контексті зовнішні стимули виконують функцію первинного мотиваційного механізму, який сприяє залученню дитини молодшого шкільного віку до освітнього процесу [1].

Водночас важливо враховувати, що ефективність зовнішніх стимулів в контексті формування позитивної мотивації учіння значною мірою залежить від способу їх використання та індивідуальних особливостей дитини. Надмірна орієнтація виключно на зовнішні заохочення може призводити до формування залежної мотивації, коли навчальна діяльність здійснюється лише заради отримання винагороди, а не через внутрішній інтерес до знань. У таких випадках знижується самостійність, ініціативність і здатність до саморегуляції, що обмежує розвиток особистості. Тому «важливим є поєднання зовнішніх стимулів

із розвитком внутрішніх мотивів, що забезпечує більш стійкий і глибокий характер мотивації учіння молодших школярів» [22, с. 6].

З психолого-педагогічної точки зору, як стверджує М. Кірик, зовнішні стимули мають використовуватися як засіб підтримки та підсилення навчальної активності, а не як основний мотиватор. Вони повинні сприяти формуванню у дитини прагнення до самовдосконалення, досягнення особистих цілей і реалізації власного потенціалу. Поступово, у процесі навчання, акцент має зміщуватися з зовнішніх винагород на внутрішні джерела мотивації, такі як пізнавальний інтерес, задоволення від процесу діяльності та усвідомлення її значущості. Тому зовнішні стимули, за умови їхнього грамотного використання, можуть виступати ефективним інструментом формування позитивної мотивації учіння молодших школярів, проте їхня роль полягає у підтримці, а не заміщенні внутрішніх механізмів мотивації їх навчання [29].

Отже, соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння молодших школярів утворюють складну систему, у межах якої вагому роль відіграють сформованість навчальної діяльності, педагогічний вплив, взаємодія з однолітками, позитивне схвалення з боку дорослих, характер навчальних завдань, відчуття значущості та відповідальності, емоційна атмосфера класу, а також використання зовнішніх стимулів. Їх узгоджений вплив забезпечує поступовий перехід учнів від зовнішньо зумовленої до внутрішньо прийнятої мотивації, сприяє формуванню стійкого пізнавального інтересу, впевненості у власних можливостях та їх готовності до активної навчальної діяльності, що визначає ефективність освітнього процесу та гармонійний розвиток особистості молодшого школяра.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1 Діагностичні методики для емпіричного вивчення мотивації учіння молодших школярів

Необхідність емпіричного дослідження позитивної мотивації учіння молодших школярів зумовлена як складністю цього феномена, так і практичною потребою в отриманні об'єктивних даних про реальний стан мотиваційної сфери дітей у сучасних умовах освітнього процесу. Попри значну кількість наукових підходів до розуміння сутності мотивації учіння, її структура, динаміка та особливості прояву у молодшому шкільному віці потребують конкретизації на основі емпіричних показників, що дають змогу виявити рівень сформованості мотивів, їх домінуючий характер та взаємозв'язок із навчальною діяльністю.

Важливим завданням дослідження є не тільки фіксація наявних проявів мотивації учіння, а й виявлення її структурних компонентів, індивідуальних відмінностей і чинників, що впливають на її формування. Це, своєю чергою, потребує обґрунтованого добору психодіагностичного інструментарію, який забезпечує комплексне, системне і водночас доступне для дітей певного віку вивчення мотиваційної сфери. Враховуючи вікові особливості молодших учнів, зокрема обмеженість здатності до рефлексії і вербального самозвіту, використані діагностичні методики мають бути надійними, валідними, адаптованими, наочними, емоційно привабливими та відповідати рівню їх психічного розвитку.

Важливим є також урахування того, що мотивація учіння у молодших школярів має переважно ситуативний характер і значною мірою залежить від зовнішніх умов, тому її діагностика повинна здійснюватися в контексті реальної навчальної діяльності та соціальної взаємодії. Це зумовлює доцільність поєднання різних методичних підходів, зокрема спостереження, анкетування, бесіди, проєктивних і тестових методик, які дають змогу отримати об'єктивну

інформацію про рівень сформованості мотивації, її структуру, домінуючі мотиви та особливості прояву в поведінці учнів. У цьому контексті діагностичний інструментарій виступає засобом фіксації емпіричних даних, що забезпечує можливість обґрунтованого аналізу та розроблення психолого-педагогічних заходів, спрямованих на розвиток позитивної мотивації учіння школярів.

Діагностичні методики для емпіричного вивчення мотивації учіння молодших школярів узагальнено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Діагностичний інструментарій дослідження позитивної
мотивації учіння молодших школярів**

Методика	Мета	Короткий зміст	Діагностує	Особливості
Оцінка мотивації навчання	Визначення рівня мотивації учіння	Проективна частина (малюнок на тему школи) + анкета з 10 питань	Рівень мотивації, емоційне ставлення до навчання	Поєднує якісний і кількісний аналіз; адаптована до віку дітей
«Драбинка мотивів»	Виявлення ієрархії мотивів навчання	Розташування 8 карток з мотивами за значущістю	Домінуючі мотиви (пізнавальні/соціальні), їх співвідношення	Дає можливість визначити структуру мотивації учнів
«Бесіда про школу»	Дослідження ставлення до навчання	Серія уявних ситуацій і відкритих запитань	Емоційне ставлення, внутрішні установки	Якісний аналіз відповідей; враховує індивідуальний досвід
Діагностика мотивів навчання	Визначення домінуючих мотивів	Вибір персонажа з оповідання (3 рази) + аргументація	Тип мотивації (пізнавальна, соціальна, зовнішня тощо)	Використовує принцип персоніфікації; бальна оцінка

Так, в межах емпіричного дослідження застосовано методику оцінки мотивації навчання Н. Лусканової [15], яка поєднує проективний підхід та вербальне опитування учнів, забезпечуючи багатовимірний аналіз їх ставлення до навчальної діяльності. Її застосування є доцільним для дослідження молодших школярів, оскільки методика дає змогу виявити особливості ставлення дітей до навчальної діяльності, рівень їхнього пізнавального інтересу та емоційного ставлення до школи.

Проективна частина методики Н. Лусканової передбачає виконання учнями малюнка на тему, пов'язану зі школою, навчальною діяльністю або

ситуаціями, що виникають у межах освітнього процесу. Зміст таких малюнків, як правило, охоплює зображення типових навчальних ситуацій: класної кімнати, уроку, вчителя біля дошки, учнів за партами, а також різноманітних атрибутів шкільного життя, зокрема підручників, зошитів, письмового приладдя, навчальних завдань або символічних елементів, що асоціюються з навчанням.

Особливу увагу в процесі аналізу методики приділяють не тільки змісту зображеного, а й деталям, композиції, кольоровій гамі, виразності образів, що дає змогу виявити емоційне ставлення дитини до школи, рівень її включення в навчальну діяльність, а також домінуючі переживання, пов'язані з процесом учіння. Застосування проєктивного малювання як діагностичного інструменту є особливо доцільним у молодшому шкільному віці, оскільки дає змогу обійти обмеження, пов'язані з недостатнім розвитком рефлексії та труднощами вербального самовираження. Малюнок виступає своєрідним «психологічним текстом», у якому дитина опосередковано відображає свої уявлення, переживання, установки та ставлення до навчального процесу. Інтерпретація таких малюнків потребує врахування як індивідуальних особливостей дитини, так і контексту її навчальної діяльності, що дає змогу отримати більш глибоке розуміння внутрішніх механізмів мотивації учіння.

Другим компонентом методики є анкетна частина, яка охоплює 10 питань, спрямованих на виявлення ставлення учнів до різних аспектів шкільного життя. Запитання анкети охоплюють широкий спектр тем, зокрема загальне ставлення до школи, інтерес до навчальних предметів, характер взаємодії з учителем і однокласниками, ставлення до оцінювання, виконання домашніх завдань, а також емоційне сприйняття навчальної діяльності. Важливо, що формулювання запитань адаптоване до вікових можливостей молодших школярів, що забезпечує їх зрозумілість і доступність для респондентів. Відповіді дітей дають змогу отримати уявлення про усвідомлений рівень мотивації, виявити домінуючі мотиви та оцінити ступінь позитивного або негативного ставлення до навчання.

Оцінювання результатів анкетування здійснюється за допомогою бальної системи. Сумарна кількість балів дає змогу визначити рівень мотивації учіння та віднести кожного учня до відповідної категорії. Зокрема, виділяється п'ять рівнів

мотивації: високий (від 25 до 30 балів), який характеризується вираженими пізнавальними мотивами, відповідальністю та активною навчальною позицією; достатній або добрий рівень (від 20 до 24 балів), притаманний більшості учнів, які демонструють стабільний інтерес до навчання; середній рівень (від 15 до 19 балів), що відображає позитивне загальне ставлення до школи при менш вираженій навчальній мотивації; низький рівень (від 10 до 14 балів), який свідчить про труднощі у навчанні та недостатню зацікавленість; а також дуже низький рівень (менше 10 балів), що характеризується негативним ставленням до школи та можливими проявами дезадаптації.

Для уточнення структури мотиваційної сфери молодших школярів та визначення співвідношення різних типів мотивів у дослідженні також використано методику «Бесіда про школу» Т. О. Нежнові [46]. Методика дає змогу виявити, наскільки навчальна діяльність набуває для дитини особистісного смислу, чи сприймається вона як цінність і джерело пізнавального інтересу, а також чи формується у школярів стійке позитивне ставлення до процесу здобуття знань. Її застосування для дітей ґрунтується на принципі моделювання уявних ситуацій, які актуалізують мотиваційну сферу дитини та дають змогу виявити глибинні орієнтації, що не завжди проявляються у безпосередній поведінці.

Проведення методики розпочинається зі встановлення довірливого контакту з учнем, оскільки психологічний комфорт впливає на відкритість і щирість відповідей дитини. Перше запитання «Тобі подобається в школі?» спрямоване на визначення загального емоційного ставлення до навчання та виступає базовим показником позитивної мотивації учіння. Важливим є не лише зміст відповіді, а й її емоційне забарвлення та рівень аргументованості.

Подальші запитання методики дають змогу виявити найбільш значущі для дитини аспекти шкільного життя та визначити домінуючі мотиви навчальної діяльності. Зокрема, запитання «Що подобається (не подобається) у школі найбільше?» дозволяє визначити, чи переважають у школярів пізнавальні, соціальні або зовнішні мотиви. Особливе значення мають відповіді, пов'язані з

інтересом до навчальних предметів, процесу пізнання та виконання навчальних завдань, оскільки вони свідчать про формування внутрішніх мотивів учіння.

Важливим компонентом методики є використання уявних ситуацій, що дають змогу виявити особливості мотиваційної сфери дитини через її реакцію на альтернативні варіанти поведінки. Наприклад, ситуація «Що ти відповіси мамі?», у якій дитині пропонується тимчасово не відвідувати школи, дозволяє визначити рівень її включення у навчальну діяльність та значущість школи у структурі життєвих цінностей. Відповіді, що свідчать про бажання продовжувати навчання, вказують на позитивне ставлення до освітнього процесу та сформованість внутрішньої мотивації.

Запитання «Що б ти робив, коли інші діти вчаться?» спрямоване на виявлення пізнавальної активності поза межами формального навчання. Відповіді, пов'язані з читанням, самостійним пізнанням або виконанням творчих завдань, свідчать про сформованість внутрішньої мотивації, тоді як орієнтація виключно на розваги чи відпочинок може вказувати на домінування зовнішніх або ситуативних мотивів.

Окреме значення має запитання «Що б ти порадив дитині, яка готується до школи?», яке дозволяє виявити уявлення учня про значення навчальної діяльності. Відповіді, що акцентують увагу на необхідності навчання, здобутті знань, відповідальності та старанності, свідчать про усвідомлене ставлення до учіння та сформованість позитивної мотивації.

Завершальний етап методики передбачає якісний аналіз відповідей молодших школярів за визначеними категоріями, що дає змогу встановити домінуючий тип мотивації учіння. Переважання відповідей, орієнтованих на пізнавальну активність і особистісний розвиток, свідчить про сформованість позитивної мотивації учіння, тоді як домінування зовнішніх стимулів або уникнення навчальної діяльності вказує на необхідність подальшого психолого-педагогічного впливу.

Наступним інструментом емпіричного дослідження виступає методика «Драбинка мотивів» (А. Божович, І. Маркова) [19], яка дає змогу здійснити поглиблений аналіз мотиваційної структури навчальної діяльності молодших

школярів, зокрема виявити домінуючі мотиви та простежити їх ієрархічну організацію. Методика спрямована на дослідження змістового наповнення мотивації та визначення суб'єктивної значущості різних мотивів навчання для дитини, що дозволяє оцінити рівень сформованості внутрішньої мотивації учіння.

Методика ґрунтується на ієрархічному принципі організації мотивів. У процесі дослідження учням пропонуються картки з 8 твердженнями, кожне з яких відображає певний мотив навчальної діяльності. Твердження сформульовані у доступній для дітей формі та репрезентують типові причини навчальної активності, зокрема прагнення до здобуття знань, отримання гарних оцінок або схвалення з боку дорослих. Такий формат дає змогу учням співвіднести власні мотиви із запропонованими варіантами та визначити їх значущість.

Усі мотиви, представлені у методиці, поділяються на дві основні групи – пізнавальні та соціальні. До пізнавальних належать мотиви, пов'язані з інтересом до знань, процесу навчання та оволодіння способами здобуття інформації. Соціальні мотиви охоплюють прагнення до схвалення з боку вчителів, батьків і однолітків, а також орієнтацію на соціальне визнання. Такий поділ дає змогу визначити спрямованість мотивації та домінуючі спонукання у навчальній діяльності молодших школярів.

Процедура проведення методики передбачає побудову учнем індивідуальної «драбинки мотивів», яка відображає суб'єктивну ієрархію спонукань до навчання. Учні пропонуються розташувати картки у порядку зменшення їх значущості – від найбільш важливого мотиву до найменш значущого. Така процедура дозволяє визначити не лише домінуючий мотив, а й загальну структуру мотиваційної сфери та співвідношення різних типів мотивів.

Аналіз результатів методики здійснюється шляхом визначення домінуючої групи мотивів у структурі «драбинки». Переважання пізнавальних мотивів свідчить про сформованість внутрішньої мотивації, інтерес до змісту навчальної діяльності та процесу здобуття знань. Домінування соціальних мотивів може вказувати на переважання зовнішньої мотивації, пов'язаної зі схваленням і

соціальними очікуваннями. Водночас найбільш сприятливим вважається гармонійне поєднання пізнавальних і соціальних мотивів, що забезпечує стійкість мотиваційної сфери молодших школярів.

Для поглибленого вивчення структури мотиваційної сфери та визначення домінуючих мотивів навчальної діяльності у молодших школярів у дослідженні використано методику М. Р. Гінзбурга [27], яка дає змогу не тільки зафіксувати наявність певних мотиваційних орієнтацій, а й оцінити рівень сформованості внутрішньої мотивації як важливої складової психологічної готовності до навчання. Методика враховує вікові особливості молодших школярів, зокрема специфіку дитячого мислення та емоційного сприйняття, що забезпечує доступність діагностичної процедури й інформативність отриманих результатів.

Методика ґрунтується на принципі персоніфікації мотивів, відповідно до якого різні типи навчальної мотивації подаються через образи персонажів у спеціально створеному оповіданні. Такий підхід дозволяє зробити абстрактні мотиваційні категорії більш зрозумілими для дітей. У межах оповідання кожен персонаж репрезентує певний мотив навчальної діяльності: навчально-пізнавальний, соціальний, позиційний, зовнішній, ігровий або мотив отримання високої оцінки.

Процедура проведення методики передбачає прослуховування дитиною оповідання та подальший вибір персонажа, з яким вона найбільше себе ототожнює. Учень має пояснити причини свого вибору, що дозволяє уточнити зміст і ступінь усвідомленості мотивації. Вибір здійснюється тричі, що підвищує надійність результатів і дає змогу визначити стійкість мотиваційних орієнтацій. Завдяки цьому методика поєднує кількісний і якісний підходи до аналізу мотиваційної сфери молодших школярів.

Оцінювання результатів здійснюється за допомогою бальної системи, яка відображає значущість різних типів мотивів у структурі навчальної діяльності. Кожному мотиву відповідає певна кількість балів: зовнішній мотив оцінюється у 0 балів, навчально-пізнавальний – у 5 балів, соціальний – у 4 бали, позиційний – у 3 бали, мотив оцінки – у 2 бали, ігровий – у 1 бал. Підсумовування балів за результатами трьох виборів дає змогу визначити домінуючий мотив навчання, а

також оцінити загальний рівень сформованості мотиваційної сфери. Високі показники свідчать про орієнтацію на внутрішні, пізнавальні та соціально значущі мотиви, що є показником сформованої позитивної мотивації учіння, тоді як переважання невисоких показників може вказувати на зовнішню зумовленість навчальної діяльності учнів та недостатню її усвідомленість.

Особливу увагу в інтерпретації результатів методики приділяють не тільки домінуючому мотиву, а й загальній структурі пріоритетів. У випадку, коли у дитини відсутня чітко виражена ієрархія мотивів або спостерігається їх ситуативність, вказане може свідчити про недостатній рівень сформованості мотиваційного компонента готовності до навчання. Натомість гармонійне поєднання пізнавальних і соціальних мотивів забезпечує стійкість навчальної діяльності та її особистісну значущість для школярів.

Отже, використаний комплекс психодіагностичних методик забезпечує можливість комплексного дослідження мотивації учіння молодших школярів. Поєднання проєктивних, опитувальних і якісних методів дозволяє визначити рівень сформованості мотивації, домінуючі мотиви навчальної діяльності, особливості емоційного ставлення до школи та співвідношення внутрішніх і зовнішніх мотивів. Використаний діагностичний інструментарій відповідає віковим особливостям молодших школярів і є доцільним для дослідження розвитку позитивної мотивації учіння.

2.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження мотивації учіння молодших школярів

Емпіричне дослідження позитивної мотивації учіння молодших школярів проведено на базі Тернопільського навчально-виховного комплексу «Загально-освітня школа І-ІІІ ступенів – економічний ліцей № 9 імені Іванни Блажкевич». Вибірка дослідження – 50 учнів 2-х класів (вік – 8-9 років).

На першому етапі дослідження позитивної мотивації учіння молодших школярів було використано методику Н. Лусканової, яка передбачає поєднання

проективного та анкетного підходів до діагностики мотиваційної сфери особистості дитини. Зокрема, на проективному етапі дослідження учням було запропоновано виконати малюнок на тему, пов'язану зі школою та їх навчанням, що дало змогу отримати дані про неусвідомлені або недостатньо вербалізовані аспекти мотивації, які проявляються через зміст, композицію та емоційне забарвлення зображень. Отримані нами результати проективного етапу дослідження узагальнено на рис. 2.1.

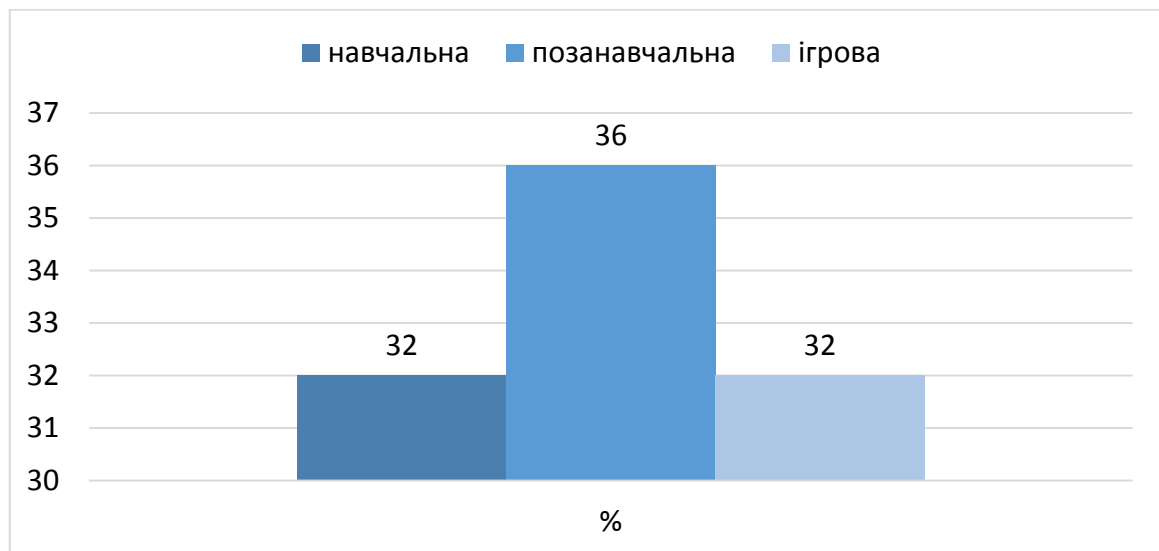

Рис. 2.1 Види мотивації учіння молодших школярів, %

Аналіз малюнків показав, що значна частина учнів орієнтується на навчальну діяльність як центральний елемент шкільного життя. Зокрема, 32% досліджуваних зобразили безпосередньо навчальні ситуації: уроки, взаємодію з учителем, виконання завдань, а також різні атрибути навчального процесу, такі як підручники, зошити, дошка, письмове приладдя. Наявність саме таких сюжетів свідчить про сформованість пізнавальних мотивів, позитивне ставлення до навчання та усвідомлення його значущості як провідного виду діяльності.

Водночас аналіз результатів показав, що 36% учнів відобразили у своїх малюнках ситуації, які не мають безпосереднього навчального змісту, але пов'язані із загальним шкільним середовищем. До таких зображень належать будівля школи, шкільне подвір'я, сцени спілкування між учнями під час перерви,

колективні активності, що відображають соціальну складову шкільного життя. Подібні результати свідчать, що для значної частини дітей важливим є не тільки навчання як процес здобуття знань, а й соціальна складова шкільного життя, яка охоплює спілкування, взаємодію та емоційний досвід перебування у колективі. Це вказує на домінування або значущість соціальних мотивів, які відіграють важливу роль у структурі мотивації учіння молодших школярів.

Окрім цього, у 32% випадків малюнки мали виражений ігровий характер, що проявлялося у зображенні різноманітних ігрових ситуацій, розваг на перерві, ігор на шкільному майданчику або поза межами класу. Така орієнтація може свідчити про збереження провідної ролі ігрової діяльності у мотиваційній сфері дітей цього віку, а також про недостатню сформованість власне навчальних мотивів. Для таких учнів молодшого шкільного віку навчання ще не стало провідною цінністю, а основний їх інтерес зосереджений на діяльності, що приносить безпосереднє емоційне задоволення. Водночас це не обов'язково свідчить про негативне ставлення до школи, а радше відображає вікові особливості розвитку, зокрема переважання ігрових і ситуативних мотивів.

З метою поглибленого аналізу мотиваційної сфери молодших школярів на другому етапі емпіричного дослідження проведено анкетування за методикою Н. Лусканової, що дало змогу кількісно оцінити рівень мотивації учіння та конкретизувати результати, отримані на проєктивному етапі (рис. 2.2).

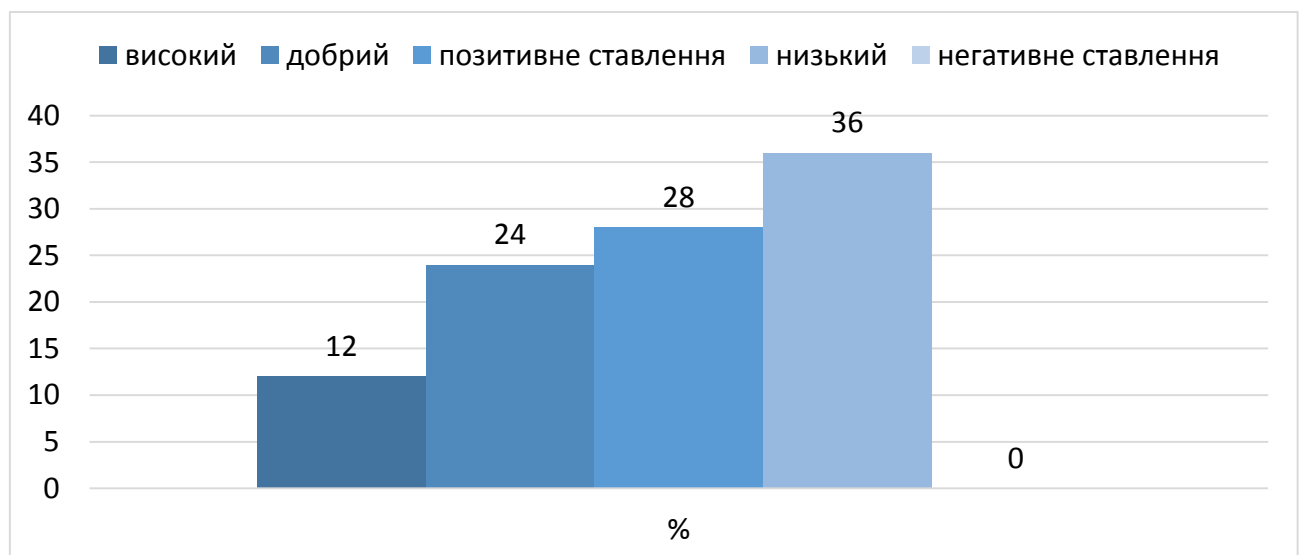

Рис. 2.2 Рівні мотивації учіння молодших школярів, %

Аналіз результатів дослідження показав, що високий рівень мотивації учіння (25–30 балів) продемонстрували 12% учнів. Для них характерні стійкий інтерес до навчання, відповідальне ставлення до виконання завдань та високий рівень залучення в освітній процес. Такі учні прагнуть досягати успіхів у навчанні, уважно ставляться до вимог учителя та демонструють сформованість пізнавальних мотивів. Їхні малюнки переважно відображають навчальні ситуації, що підтверджує усвідомлення значущості навчальної діяльності.

Добрий рівень мотивації (20–24 бали) виявлено у 24% учнів, що становить 12 осіб. Учні цієї групи загалом позитивно ставляться до навчання, сумлінно виконують навчальні завдання та демонструють достатній рівень навчальної активності. Водночас їх мотивація є менш стійкою та менш інтенсивною порівняно з учнями високого рівня, що проявляється у меншій залежності від досягнення високих результатів та поміркованому ставленні до оцінювання. Такі школярі здатні ефективно працювати в умовах організованого навчального процесу, однак їхня активність значною мірою залежить від зовнішніх умов і стимулів. У проєктивних малюнках аналізованих учнів також присутні навчальні сюжети, однак вони є менш деталізованими і часто доповнюються елементами, що відображають зовнішні аспекти їх шкільного життя.

Позитивне ставлення до школи при домінуванні позанавчальних інтересів (15–19 балів) зафіксовано у 28% учнів, що становить 14 осіб. Для цієї групи характерне загалом доброзичливе ставлення до школи як соціального середовища, однак навчальна діяльність не займає провідного місця у структурі їх мотивації. Основний інтерес таких учнів спрямований на спілкування з однолітками, участь у колективних заходах, ігрові ситуації та інші аспекти шкільного життя, що не пов'язані безпосередньо з навчанням. Це свідчить про домінування соціальних мотивів над пізнавальними, що може знижувати ефективність навчальної діяльності. У малюнках таких дітей переважають зображення школи як середовища, а не як простору навчання, що підтверджує їхню орієнтацію на соціальну складову освітнього процесу.

Низький рівень мотивації (10–14 балів) виявлено у 36% учнів, що є найбільш чисельною групою у вибірці. Учні з таким рівнем мотивації демонструють недостатній інтерес до навчання, труднощі у виконанні навчальних завдань, низький рівень навчальної активності та схильність до відволікання під час уроків. Вони часто не виявляють ініціативи, виконують завдання формально або під впливом зовнішнього контролю, а також можуть відчувати труднощі в адаптації до вимог шкільного навчання. Для цієї групи характерне переважання зовнішніх або ситуативних мотивів, що не забезпечують стійкого інтересу до навчальної діяльності.

Водночас негативного ставлення до школи та виражених ознак шкільної дезадаптації (менше 10 балів) серед досліджуваних учнів виявлено не було, що свідчить про відсутність крайніх форм відторгнення навчальної діяльності. Це дає змогу зробити висновок про сприятливий емоційний фон ставлення до школи серед школярів, однак водночас підкреслює необхідність цілеспрямованої роботи щодо розвитку внутрішньої мотивації учіння, особливо у тих учнів, які демонструють середній і низький рівні мотиваційної сформованості.

З метою поглиблення емпіричного аналізу мотиваційної сфери молодших школярів застосовано методику «Драбинка мотивів» (А. Божович, І. Маркова), яка дала змогу виявити домінуючі мотиви навчальної діяльності та визначити їх ієрархічне співвідношення. Методика дозволяє оцінити не лише наявність певних мотивів, а й їх суб'єктивну значущість для дитини, що є важливим для аналізу рівня сформованості внутрішньої мотивації учіння (рис. 2.3).

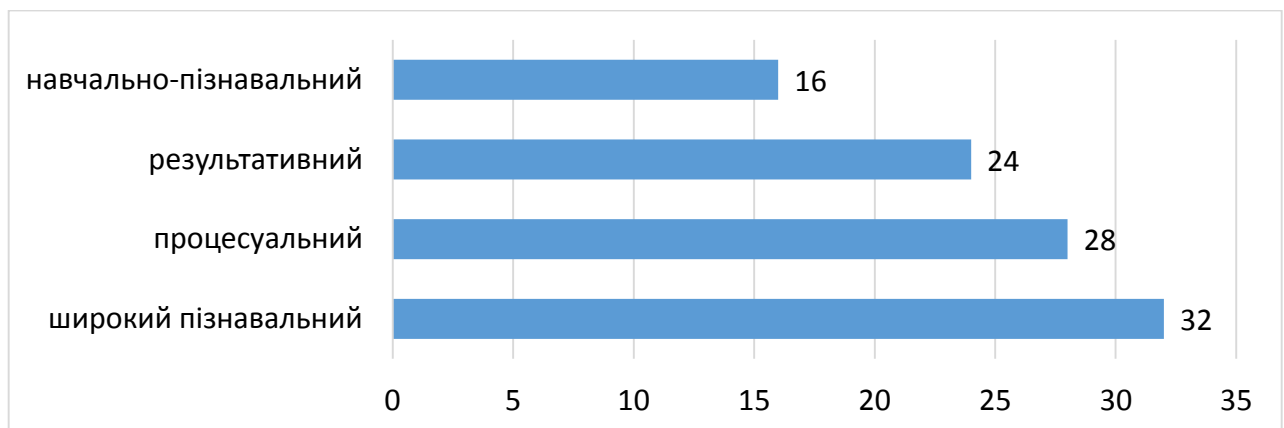

Рис. 2.3 Види пізнавальних мотивів учіння молодших школярів, %

Аналіз пізнавальних мотивів засвідчив, що найбільш вираженим є широкий пізнавальний мотив, який передбачає орієнтацію на здобуття нових знань, розширення кругозору та інтелектуальний розвиток як самоцінність. Саме цей мотив обрали 32% учнів, що свідчить про наявність у значної частини здобувачів внутрішньої пізнавальної спрямованості, яка не обмежується лише зовнішніми вимогами чи оцінками. Для цих учнів характерним є прагнення до глибшого розуміння навчального матеріалу, інтерес до нової інформації, готовність до активної пізнавальної діяльності та позитивне ставлення до навчальної діяльності.

Процесуальний мотив, який відображає інтерес до самого процесу навчання, до виконання завдань, аналізу інформації та розв'язання проблемних ситуацій, посів друге місце і був визначений як провідний у 24% учнів. Вказане свідчить про те, що для значної частини дітей навчання є привабливим не тільки з точки зору результату, а й як діяльність, що приносить задоволення, викликає інтерес і стимулює активність.

Водночас результативний мотив, орієнтований на досягнення конкретних результатів у вигляді оцінок, виявлено у 20% учнів, що свідчить про збереження значущості зовнішніх показників успішності у структурі їх мотивації. Для цих учнів навчання має більш інструментальний характер, а їх активність значною мірою залежить від системи оцінювання та очікуваних результатів.

Найменш представленим серед пізнавальних мотивів є навчально-пізнавальний мотив (16%), який передбачає орієнтацію молодших школярів на способи здобуття знань, усвідомлення ними своїх навчальних стратегій та способів власної навчальної діяльності, що свідчить про початковий етап формування рефлексивного ставлення до навчальної діяльності.

Результати вивчення соціальних мотивів учіння молодших школярів за методикою «Драбинка мотивів» узагальнено на рис. 2.4.

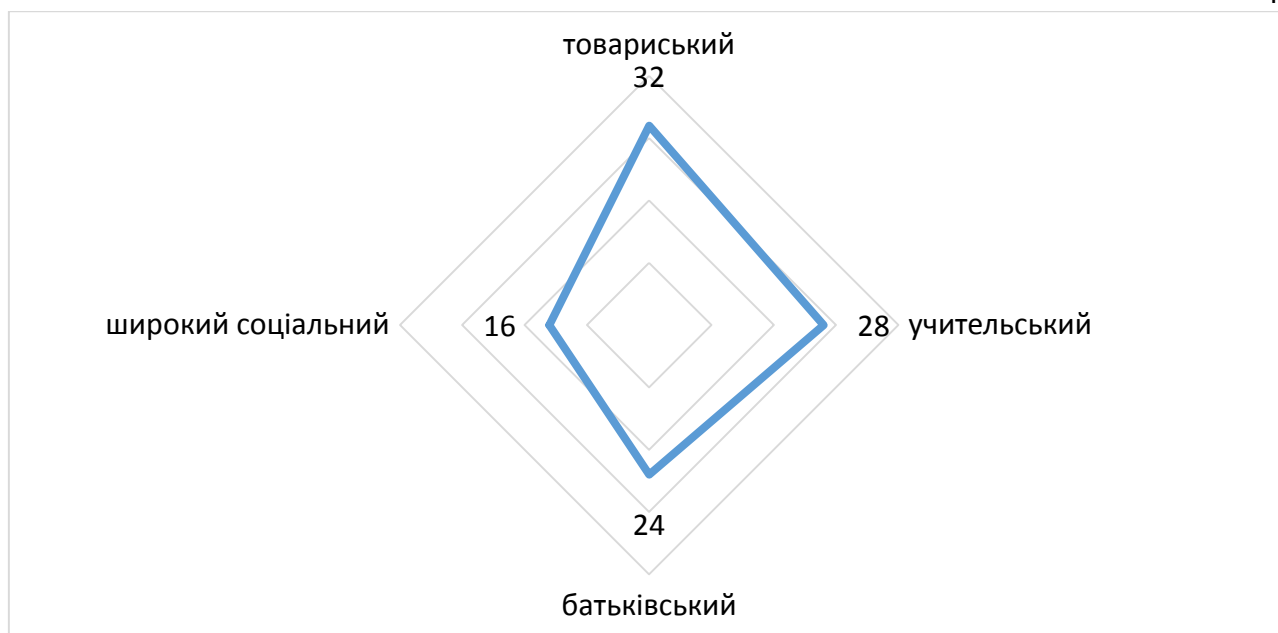

Рис. 2.4 Види соціальних мотивів учіння молодших школярів, %

Аналіз соціальних мотивів дав змогу виявити, що провідне місце займає товариський мотив, який обрали 32% учнів, що свідчить про високу значущість міжособистісної взаємодії у навчальному середовищі. Для цієї групи дітей навчання виступає не тільки як їх індивідуально значуща діяльність, а й як засіб самоствердження у колективі, отримання визнання та підтримки з боку однокласників, що підсилює мотивацію до участі у навчальному процесі.

Учительський мотив, який пов'язаний із прагненням до схвалення з боку педагога, був визначений як провідний у 28% учнів (14 осіб), що підтверджує значущість учителя як авторитетної фігури, оцінка якої суттєво впливає на поведінку та навчальну активність дітей.

Батьківський мотив (24%, або 12 учнів) свідчить про важливу роль сім'ї у формуванні мотивації, оскільки для цих дітей навчальні досягнення мають цінність у контексті отримання схвалення та підтримки з боку батьків. Найменш поширеним є широкий соціальний мотив (16%, або 8 учнів), що передбачає орієнтацію на суспільну значущість навчання та прагнення бути корисним іншим, що є закономірним, оскільки узагальнені ціннісні орієнтації перебувають на стадії формування. Виявлене співвідношення мотивів свідчить про те, що поряд із формуванням внутрішньої пізнавальної мотивації значну роль

продовжують відігравати соціальні чинники, пов'язані із взаємодією у колективі, оцінкою з боку дорослих і прагненням до соціального визнання.

Результати емпіричного дослідження, отримані за допомогою методики «Бесіда про школу» (за Т. О. Нежновою), дали змогу здійснити якісний аналіз мотивації учіння молодших школярів та виявити домінуючі мотиваційні орієнтації у досліджуваній вибірці (рис. 2.5).

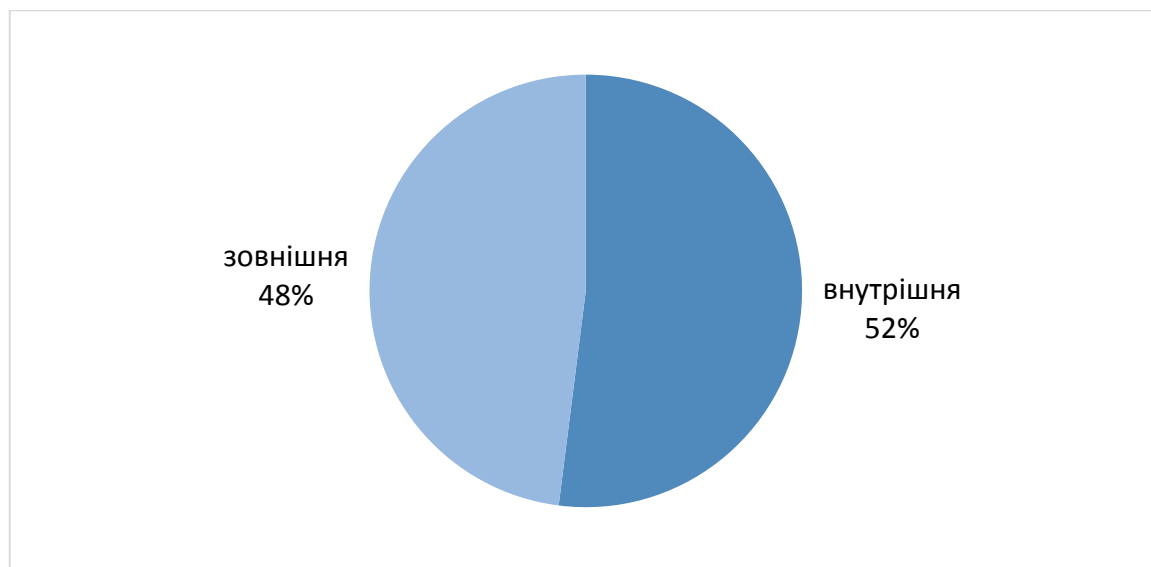

Рис. 2.5 Особливості мотивації учіння молодших школярів, %

Узагальнення результатів показало, що 52% учнів (26 осіб) продемонстрували переважання внутрішньої мотивації, тоді як 48% учнів (24 особи) виявили орієнтацію на зовнішні або ситуативні мотиви, що свідчить про неоднорідність мотиваційної сфери молодших школярів.

Учні з переважанням внутрішньої мотивації характеризуються стійким позитивним ставленням до навчання, високим рівнем пізнавальної активності та розуміння важливості навчання (52%). Їхні відповіді під час бесіди засвідчили прагнення залишатися в школі, брати участь у навчальній діяльності, досягати успіхів та розвивати свої здібності. Вони також демонстрували зацікавленість змістом навчальних предметів, зокрема читанням, математикою, образотворчим мистецтвом, а також готовність до співпраці з учителем і активної участі в освітньому процесі. Такі відповіді свідчать про сформованість внутрішніх пізнавальних мотивів, орієнтацію на сам процес навчання та задоволення від

інтелектуальної діяльності. Водночас для цієї групи учнів характерним є позитивне емоційне ставлення до школи як до простору розвитку, що підсилює стійкість мотивації та сприяє її подальшому зростанню.

Натомість учні, які продемонстрували орієнтацію на зовнішні мотиви (48%), виявили менш виражену зацікавленість навчальною діяльністю та меншу схильність до формального виконання освітніх вимог. Їх відповіді свідчать про переважання прагнення до відпочинку, уникнення навчального навантаження або орієнтацію на зовнішні заохочення. У відповідях на запитання про найбільш привабливі аспекти шкільного життя такі учні частіше згадували перерви, ігри, фізичну активність або можливість спілкування з однолітками, тоді як навчальні предмети не займали провідного місця у їхніх інтересах. Це вказує на недостатню сформованість внутрішньої мотивації та домінування ситуативних або зовнішніх стимулів, що можуть не забезпечувати стійкого інтересу до навчання. Водночас така орієнтація не є критичною, а радше відображає вікові особливості розвитку школярів, які потребують цілеспрямованої педагогічної підтримки.

Особливу інформативність у межах методики забезпечили уявні ситуації, які дозволили уточнити ставлення дітей до навчання. Учні з переважанням внутрішньої мотивації демонстрували небажання залишати школу та підкреслювали важливість продовження навчання, спілкування з однокласниками й досягнення успіхів у навчальній діяльності. Натомість школярі з переважанням зовнішніх мотивів частіше висловлювали готовність обрати відпочинок або інші види діяльності, що свідчить про нижчий рівень навчальної спрямованості.

Додаткові дані було отримано при аналізі відповідей на запитання щодо вибору винагороди за успіхи в навчанні, що дало змогу диференціювати внутрішні та зовнішні мотиваційні орієнтації. Учні з внутрішньою мотивацією частіше обирали варіанти, пов'язані з визнанням їхніх досягнень у навчанні, зокрема позитивні оцінки, похвалу або відзначення результатів, що свідчить про їх орієнтацію на процес і результат навчальної діяльності як цінність. Натомість учні з зовнішньою мотивацією переважно надавали перевагу матеріальним або

ситуативним винагородам, таким як солодощі чи іграшки, що вказує на залежність їх пізнавальної активності від зовнішніх стимулів.

Розвиток позитивної мотивації учіння молодших школярів у межах емпіричного дослідження проаналізовано за допомогою методики М. Гінзбурга, яка дає змогу виявити домінуючі мотиви навчальної діяльності та оцінити їх роль у формуванні внутрішньої мотивації учіння. Методика дозволяє визначити не лише наявність певних мотивів, а й їх співвідношення та значущість у структурі мотиваційної сфери молодших школярів (рис. 2.6).

Рис. 2.6 Види мотивації учіння молодших школярів (%)

Аналіз результатів дослідження показав, що провідне місце у структурі мотивації займають навчально-пізнавальні мотиви. Так, 30% учнів продемонстрували орієнтацію на здобуття знань, інтерес до навчального змісту та самостійність у виконанні завдань. Для цієї групи характерні пізнавальна активність, позитивне ставлення до навчання та внутрішня зацікавленість у навчальній діяльності.

Водночас соціальні мотиви, які відображають прагнення дітей відповідати очікуванням дорослих, отримувати схвалення та бути частиною колективу, були зафіксовані у 24% учнів (12 осіб). Це свідчить про те, що соціальне середовище продовжує відігравати важливу роль у підтримці навчальної активності, однак ці мотиви можуть виступати як основою для розвитку внутрішньої мотивації, так і фактором її зовнішньої залежності.

Позиційний мотив, що пов'язаний із прагненням зайняти певне місце у системі міжособистісних взаємин, було виявлено у 18% учнів (9 осіб), що свідчить про значущість статусних орієнтацій у навчальній діяльності.

Водночас результати дослідження показали, що у частини учнів зберігається домінування зовнішніх та ігрових мотивів, які можуть стримувати розвиток позитивної внутрішньої мотивації (рис. 2.7).

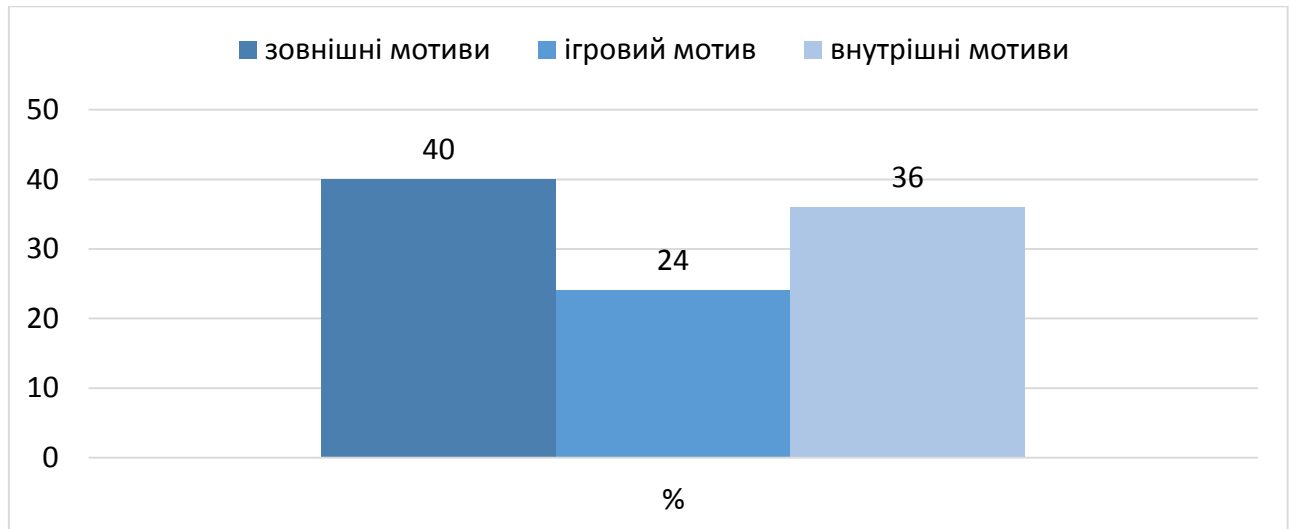

Рис. 2.7 Види мотивації учіння молодших школярів (%)

Зовнішні мотиви, пов'язані з виконанням вимог дорослих, отриманням оцінок або уникненням покарання, виявлено у 40% учнів (20 осіб). Ігровий мотив зафіксовано у 24% учнів (12 осіб), тоді як внутрішні мотиви – у 36% досліджуваних (18 осіб). Отримані результати свідчать про недостатню стійкість внутрішньої мотивації у частини молодших школярів та необхідність використання психолого-педагогічних засобів розвитку навчально-пізнавальних мотивів.

Аналіз результатів методики М. Гінзбурга дав нам змогу диференціювати молодших школярів за рівнями розвитку позитивної мотивації учіння (рис. 2.8).

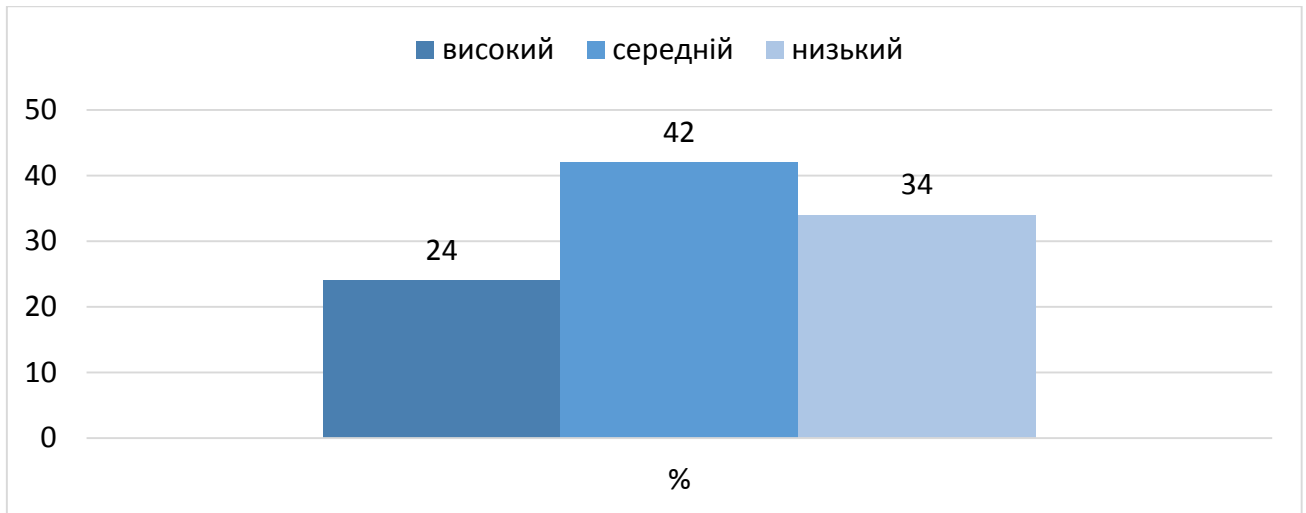

Рис. 2.8 Рівні позитивної мотивації учіння молодших школярів, %

Так, високий рівень мотивації виявлено у 24% учнів, для яких характерні стійкий інтерес до навчання, активність у виконанні завдань, здатність до самостійної діяльності та орієнтація на досягнення результатів через пізнавальну активність. У структурі їх мотивації поєднуються навчально-пізнавальні та соціальні мотиви, що забезпечує відносну стійкість і внутрішню зумовленість навчальної діяльності.

Середній рівень мотивації зафіксовано у 42% учнів. Для цієї групи характерна вибіркова зацікавленість у навчанні, залежність від зовнішніх стимулів та потреба у педагогічній підтримці. Внутрішня мотивація таких учнів перебуває на етапі становлення і потребує подальшого розвитку через використання інтерактивних та ігрових методів навчання, які сприяють підвищенню інтересу до навчальної діяльності.

Низький рівень мотивації виявлено у 34% учнів, які демонструють обмежений інтерес до навчання, низьку навчальну активність та переважання зовнішніх або ігрових мотивів. Такі результати свідчать про необхідність системної психолого-педагогічної роботи, спрямованої на формування позитивного ставлення до навчальної діяльності та розвиток навчально-пізнавальних мотивів. Отже, розвиток позитивної мотивації учіння молодших школярів є неоднорідним процесом, у якому поєднуються внутрішні, зовнішні та ігрові мотиви, що зумовлює необхідність цілеспрямованого використання

ігрових технологій для поступового переходу від зовнішньої до внутрішньої мотивації учіння.

Наступним етапом емпіричного дослідження стало визначення рівнів сформованості позитивної мотивації учіння молодших школярів на основі узагальнення результатів застосованих діагностичних методик (рис. 2.9).

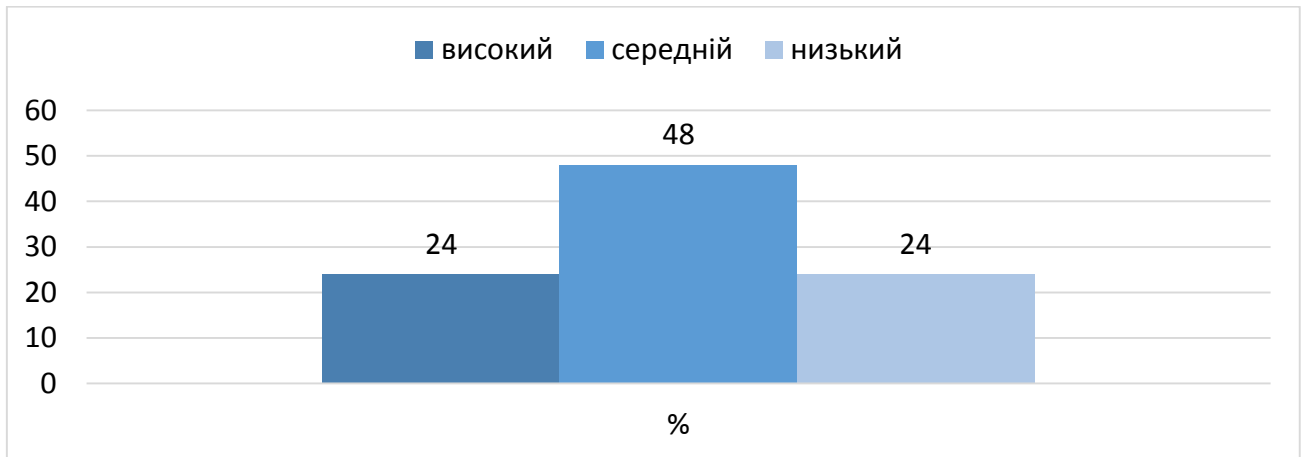

Рис. 2.9 Рівні розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів, %

Так, високий рівень позитивної мотивації учіння було виявлено у 24% учнів (12 осіб). Учні цієї групи характеризуються стійкою орієнтацією на навчальну діяльність, активною участю в освітньому процесі та позитивним ставленням до школи. За результатами методики «Бесіда про школу» вони демонструють інтерес до знань, готовність до систематичної роботи та прагнення досягати успіхів у навчанні. Їхні відповіді свідчать про переважання внутрішніх мотивів: такі учні прагнуть не лише отримувати оцінки, а й розуміти навчальний матеріал та розширювати власні знання. Вони із задоволенням виконують навчальні завдання, проявляють ініціативу та активно взаємодіють з учителем і однокласниками, що свідчить про сформованість внутрішньої позитивної мотивації учіння.

Середній рівень розвитку позитивної мотивації зафіксовано у 48% учнів, що є найбільш чисельною групою досліджуваних. Учні цієї групи загалом позитивно ставляться до школи та навчальної діяльності, однак їх мотивація

значною мірою залежить від зовнішніх стимулів, зокрема оцінювання, схвалення вчителя або підтримки однолітків. Вони можуть виявляти інтерес до окремих навчальних предметів, проте цей інтерес не завжди є стійким і потребує додаткового стимулювання. У мотиваційній структурі таких учнів поєднуються внутрішні та зовнішні мотиви, що свідчить про перехідний характер мотивації та необхідність подальшого розвитку пізнавального інтересу.

Низький рівень позитивної мотивації учіння виявлено у 24% учнів. Для цієї групи характерні недостатній інтерес до навчальної діяльності, низький рівень залучення в освітній процес та переважання зовнішніх або ситуативних мотивів. Такі учні часто демонструють формальне ставлення до виконання завдань, схильність до відволікання та орієнтацію на діяльність, що приносить безпосереднє емоційне задоволення, зокрема ігрову активність або відпочинок. У відповідях на запитання методики «Бесіда про школу» вони частіше обирали варіанти, пов'язані з бажанням уникати навчального навантаження або замінити його іншими видами діяльності. Вони також надавали перевагу зовнішнім винагородам і рідше виявляли інтерес до змісту навчання. Отримані результати свідчать про необхідність корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на формування позитивного ставлення до навчання та розвиток внутрішньої мотивації учіння.

Отже, узагальнення результатів емпіричного дослідження дає змогу констатувати, що розвиток позитивної мотивації учіння у молодших школярів має складний, неоднорідний і динамічний характер, у межах якого співіснують різні типи спонук – від внутрішньо зумовлених пізнавальних мотивів до зовнішніх і ситуативних стимулів. Лише частина дітей демонструє сформовану стійку мотивацію, що базується на інтересі до знань і усвідомленні значущості навчання, а значна їх кількість характеризується нестабільністю мотиваційної сфери, залежністю від зовнішніх впливів та переважанням соціальних або ігрових мотивів. Вказане свідчить про необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток у здобувачів внутрішньої мотивації, формування позитивного емоційного ставлення до навчання, посилення пізнавального інтересу та активізацію навчальної діяльності.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1 Програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій

Результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження засвідчили, що значна частина учнів характеризується недостатнім рівнем сформованості внутрішніх пізнавальних мотивів, що проявляється у нестійкому інтересі до навчання, залежності від зовнішніх стимулів та зниженій активності у виконанні навчальних завдань. У зв'язку з цим постає необхідність розроблення психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток позитивної мотивації учіння, які б враховували вікові особливості молодших школярів та забезпечували ефективне поєднання навчальної і діяльнісної складових освітнього процесу.

Одним із найбільш ефективних засобів впливу на мотиваційну сферу дітей молодшого шкільного віку є ігрові технології, які органічно поєднують пізнавальну діяльність із емоційно насиченим, особистісно значущим досвідом. Збереження провідної ролі ігрової діяльності у цьому віці зумовлює її високий потенціал у формуванні інтересу до навчання, розвитку пізнавальної активності та поступового переходу від ігрових до навчально-пізнавальних мотивів. Використання ігрових технологій у навчальному процесі дає змогу створити ситуації успіху, знизити рівень тривожності, підвищити залучення учнів до виконання завдань та сформувати позитивне емоційне ставлення до навчання, що в сукупності сприяє розвитку внутрішньої мотивації учіння.

У цьому контексті виникає необхідність розроблення цілісної програми розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій, яка б ґрунтувалася на поєднанні теоретично обґрунтованих підходів та практично орієнтованих методів роботи з учнями молодшого шкільного віку. Така програма має передбачати системне використання різних видів ігрової

діяльності, спрямованих на активізацію пізнавального інтересу учнів, розвиток навчально-пізнавальних мотивів, формування адекватної самооцінки, а також позитивного ставлення до освітнього процесу. Водночас її реалізація має забезпечувати врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, рівня розвитку їх мотиваційної сфери та специфіки навчального середовища, що дозволить досягти високої ефективності у розвитку позитивної мотивації учіння.

Розроблена програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів ґрунтується на врахуванні вікових психологічних особливостей дітей, які визначають специфіку їх пізнавальної діяльності, розвитку емоційної сфери та домінуючих мотивів. Оскільки молодший шкільний вік характеризується недостатньою сформованістю довільної регуляції поведінки, залежністю від емоційних вражень, потребою у підтримці з боку дорослих та значущістю зовнішніх стимулів, то саме у цей період активно розвивається пізнавальний інтерес, формується ставлення до навчання та закладаються основи внутрішньої мотивації [1; 14; 19; 37; 49 та ін.]. У зв'язку з цим програма передбачає створення таких умов, які відповідають природним потребам дитини в активності, емоційній насиченості діяльності та особистій значущості навчального процесу.

Особлива увага у програмі приділяється використанню потенціалу ігрової діяльності, яка, незважаючи на зміну провідної діяльності на навчальну, зберігає свою значущість у молодшому шкільному віці. Гра виступає ефективним засобом опосередкованого впливу на мотиваційну сферу, оскільки поєднує у собі елементи пізнання, емоційного переживання та соціальної взаємодії. Завдяки своїй природній привабливості для дітей, вона сприяє зниженню напруження, підвищенню інтересу до навчання та формуванню позитивного ставлення до освітнього процесу [3; 13; 16; 23; 32 та ін.]. У межах програми гра розглядається не як допоміжний елемент, а як структурний компонент, що забезпечує перехід від ігрових мотивів молодших школярів до навчально-пізнавальних.

Програма передбачає системне використання ігрових технологій, які інтегруються у зміст тренінгових занять і виступають засобом активізації навчальної діяльності. До них належать дидактичні ігри, рольові та сюжетно-рольові вправи, ігри-змагання, проблемно-ігрові ситуації, що стимулюють

мислення, уяву та пізнавальну активність учнів. Використання таких технологій дає змогу адаптувати навчальний матеріал до вікових можливостей дітей, зробити його доступним, цікавим та емоційно значущим. Водночас ігрові форми роботи сприяють розвитку самостійності, ініціативності, здатності до співпраці та формуванню позитивного досвіду навчальної діяльності.

Мета програми полягає у цілеспрямованому розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій шляхом формування стійкого пізнавального інтересу, посилення внутрішніх навчально-пізнавальних мотивів, розвитку активної позиції учня у навчальній діяльності та створення умов для емоційно позитивного ставлення до освітнього процесу.

Завдання програми:

1. Сприяти формуванню та розвитку навчально-пізнавальних мотивів як провідних у структурі мотивації учіння молодших школярів.
2. Активізувати інтерес молодших учнів до навчання через використання різноманітних ігрових технологій та інтерактивних методів навчання.
3. Забезпечити позитивне емоційне залучення учнів до навчальної діяльності, зниження рівня тривожності та створення ситуацій успіху.
4. Розвивати здатність молодших школярів до самостійної навчальної діяльності, формувати навички самоконтролю та самооцінки.
5. Сприяти поступовому переходу молодших школярів від зовнішньої мотивації до внутрішньо прийнятої, що ґрунтується на інтересі до знань.
6. Розвивати соціальні мотиви навчання через організацію спільної ігрової діяльності, співпраці та взаємодії між учнями.
7. Формувати позитивне ставлення до школи, вчителя та навчального процесу в цілому як до значущої сфери особистісного розвитку.

Розроблена програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів передбачає реалізацію у формі соціально-психологічного тренінгу, що зумовлено його високою ефективністю у роботі з мотиваційною та емоційно-ціннісною сферою особистості. Такий формат забезпечує активну участь дітей у процесі навчання, створює умови для безпосереднього переживання навчального досвіду та сприяє формуванню внутрішньої мотивації через особистісно

значущу діяльність. Соціально-психологічний тренінг дає змогу поєднати навчальні, розвивальні та корекційні завдання, забезпечуючи цілісний вплив на пізнавальні, емоційні та поведінкові компоненти мотивації. Водночас він створює сприятливу атмосферу довіри, підтримки та взаємодії, що є важливою передумовою формування позитивного ставлення до навчання.

В основу розробленої програми розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів покладено систему тренінгових занять, які виступають основною організаційною формою реалізації її змісту та забезпечують цілеспрямований вплив на мотиваційну сферу дітей. Такий підхід дає змогу поєднати навчальні, розвивальні та корекційні завдання в єдиному процесі, орієнтованому на активну участь учнів, їх емоційне залучення та поступове формування внутрішніх мотивів учіння. Тренінгові заняття будуються з урахуванням вікових особливостей молодших школярів і передбачають використання різноманітних ігрових технологій, вправ і інтерактивних методів, що сприяють розвитку пізнавального інтересу, підвищенню навчальної активності та формуванню позитивного ставлення до освітнього процесу.

Кожне тренінгове заняття має чітко визначену структуру, яка охоплює три взаємопов'язані частини: організаційну, основну та підсумкову [13; 39; 56].

Організаційна частина спрямована на створення сприятливого клімату, налаштування учнів на спільну діяльність та формування мотивації до участі у занятті. На цьому етапі використовуються вправи на знайомство, активізацію уваги, розвиток довіри та включення у групову взаємодію, що забезпечує позитивний початок роботи та підготовку до подальшої діяльності.

Основна частина заняття передбачає реалізацію завдань програми через систему ігор, вправ та інтерактивних методів, спрямованих на розвиток позитивної мотивації учіння молодших школярів. На цьому етапі відбувається активне включення учнів у пізнавальну діяльність, формування навчально-пізнавальних мотивів, розвиток інтересу до знань, відпрацювання навичок самостійної діяльності, співпраці та комунікації.

Підсумкова частина заняття має рефлексивний характер і спрямована на узагальнення отриманого досвіду, усвідомлення учнями власних досягнень,

емоційного стану та результатів своєї діяльності. Вона охоплює обговорення, самооцінку, обмін враженнями та підбиття підсумків, що сприяє закріпленню позитивного ставлення до навчання та формуванню внутрішньої мотивації.

Зміст занять програми побудований з урахуванням вікових особливостей молодших школярів і передбачає поступове ускладнення завдань, перехід від ігрової до навчально-пізнавальної діяльності та формування здатності до самостійного виконання навчальних дій. Важливим компонентом програми є вправи, які сприяють усвідомленню учнями власних досягнень, формуванню адекватної самооцінки та розвитку внутрішньої мотивації. У процесі реалізації програми особлива увага приділяється створенню ситуацій успіху, підтримці ініціативи учнів та забезпеченню позитивного емоційного досвіду навчання.

Тренінгові заняття включають систему ігор, вправ, інтерактивних завдань та групових форм роботи, спрямованих на розвиток пізнавального інтересу молодших школярів, активізацію їх навчальної діяльності та формування позитивних переживань, пов'язаних із процесом учіння. Ігрові технології, що використовуються у межах тренінгу, дають змогу трансформувати навчальні завдання в емоційно привабливу форму, що сприяє підвищенню рівня залучення учнів. Ігри та ігрові вправи, запропоновані у змісті програми, мають різну спрямованість: когнітивну (розвиток мислення, уваги, пам'яті), мотиваційну (формування інтересу до знань, усвідомлення значущості навчання), емоційно-регулятивну (зниження тривожності, формування впевненості у власних силах), а також соціальну (розвиток навичок взаємодії, співпраці та комунікації).

У програмі органічно поєднуються вікові особливості розвитку молодших школярів та педагогічний потенціал гри як універсального засобу впливу на мотиваційну сферу. Використання ігрових технологій забезпечує не тільки підвищення інтересу до навчання, а й створює умови для формування стійкої внутрішньої мотивації, що ґрунтується на позитивних емоційних переживаннях, усвідомленні значущості навчальної діяльності та особистісному залученні до освітнього процесу. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності навчання та гармонійному розвитку особистості молодшого школяра (табл. 3.1).

**Програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів
засобами ігрових технологій**

Тема заняття	Мета заняття	Вправи та ігри
Заняття 1. «Школа як простір відкриття»	Формувати позитивне ставлення учнів до школи, усвідомлення її як простору розвитку і пізнання	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Моє відкриття», «Чарівна школа», «Асоціації до слова школа», «Коло очікувань», «Шкільний лабіринт»
Заняття 2. «Мені цікаво пізнавати світ»	Розвивати пізнавальний інтерес, допитливість та мотивацію учнів до здобуття знань	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Чомучки», «Знайди відповідь», «Таємничий предмет», «Що буде, якщо...», «Відгадай загадку»
Заняття 3. «Я можу – я вчуся – я досягаю»	Формувати впевненість учнів у власних можливостях, мотивацію досягнення успіху	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Сходинки успіху», «Мій результат», «Заверш речення», «Комплімент собі», «Я вмю»
Заняття 4. «Успіх починається із мене»	Розвивати адекватну самооцінку учнів та усвідомлення власних досягнень	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Моє досягнення», «Чарівне дзеркало», «Портрет успішного учня», «Зірка успіху», «Я пишаюсь собою»
Заняття 5. «Навчання як пригода»	Формувати позитивні емоції учнів щодо навчання, сприйняття його як цікавого процесу	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Весняний квест», «Подорож до знань», «Скарбничка знань», «Загублений скарб», «Пригодницьке завдання»
Заняття 6. «Думати, шукати, знаходити»	Розвивати пізнавальну активність, мислення та інтерес учнів до розв'язання завдань	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Логічні ланцюжки», «Знайди рішення», «Розгадай таємницю», «Кмітливі задачі», «Мозковий штурм»
Заняття 7. «Помилки – це кроки до знань»	Формувати позитивне ставлення учнів до помилок як до джерела навчання	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Знайди помилку», «Помилка-друг», «Виправ ситуацію», «Чому так сталося?», «Історія успіху»
Заняття 8. «Разом навчатися цікавіше»	Розвивати соціальні мотиви учнів, навички співпраці та соціальної взаємодії	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Спільне завдання», «Працюємо разом», «Ланцюжок ідей», «Командний успіх», «Допоможи товаришу»
Заняття 9. «Я – активний учень»	Формувати активну позицію учнів у навчанні, ініціативність і самостійність	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Активний вибір», «Я пропоную», «Мій план», «Сам собі вчитель», «Зроби сам»
Заняття 10. «Мій шлях до знань»	Узагальнити досвід учнів, сформулювати цілі та позитивне ставлення до подальшого навчання	Тренінгові ігри та ігрові вправи: «Моя мета», «Дерево досягнень», «Що я навчився», «Крок у майбутнє», «Мій успіх»

Охарактеризуємо зміст занять програми розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій. Більш розгорнутий опис п'яти занять подано в додатку А.

Заняття 1. «Школа як простір відкриття».

Мета заняття полягає у формуванні позитивного емоційного ставлення до школи, усвідомлення її як простору розвитку, пізнання та особистісного зростання. Методика проведення заняття передбачає поєднання елементів бесіди, групового обговорення, творчих завдань і ігрової діяльності, що сприяє поступовому залученню учнів до активної участі. Особлива увага приділяється формуванню у дітей позитивних асоціацій, пов'язаних із навчальним процесом, що забезпечує емоційне підґрунтя для розвитку мотивації. Заняття має чітку структуру, у межах якої створюються умови для актуалізації попереднього досвіду, його осмислення та трансформації у позитивні установки щодо школи. Важливим є використання групових форм роботи, які сприяють розвитку почуття приналежності до колективу. Значну роль відіграє емоційний фон заняття, який має бути позитивним і підтримувальним.

У процесі реалізації змісту заняття використовуються ігри та вправи, що стимулюють пізнавальний інтерес і позитивне ставлення до школи, зокрема вправа «Моє відкриття» спрямована на усвідомлення власного досвіду навчання та формування особистісного сенсу пізнання. Гра «Чарівна школа» передбачає моделювання ідеального освітнього середовища, що дає змогу дітям уявити навчання як захопливий і привабливий процес. Вправа «Асоціації до слова школа» активізує емоційно-образне мислення та дає змогу виявити ставлення учнів до навчання через символічні образи. У межах гри «Коло очікувань» учні мають можливість сформулювати власні очікування від занять, що підвищує їх залучення. Вправа «Шкільний лабіринт» передбачає розв'язання дітьми умовних ситуацій, пов'язаних із навчанням, що стимулює активність і формує інтерес до подолання труднощів. Усі завдання побудовані таким чином, щоб забезпечити поєднання пізнавальної та емоційної складових діяльності.

Заняття 2. «Мені цікаво пізнавати світ».

Мета заняття полягає у розвитку пізнавального інтересу, формуванні допитливості та стимулюванні внутрішньої мотивації до здобуття знань. Організація заняття передбачає активізацію мислення, уяви та дослідницької активності учнів через використання інтерактивних методів, при цьому його проведення спрямоване на створення ситуацій, у яких дитина відчуває себе дослідником, що відкриває нове. Важливим є забезпечення умов для вільного висловлювання ідей, що сприяє розвитку креативності. Заняття будується на принципі поступового ускладнення завдань, а особлива увага приділяється підтримці інтересу учнів через зміну видів діяльності.

Зміст заняття реалізується через систему ігрових вправ, серед яких гра «Чомучки» спрямована на розвиток в учнів уміння ставити запитання та шукати відповіді, що активізує пізнавальну діяльність. Так, вправа «Знайди відповідь» передбачає пошук інформації у різних формах, що розвиває їх самостійність і мислення. Гра «Таємничий предмет» стимулює уяву та здатність до аналізу, оскільки учні мають визначити властивості предмета за описом. У межах вправи «Що буде, якщо...» учні моделюють різні ситуації, що сприяє розвитку причинно-наслідкового мислення. Вправа «Відгадай загадку» активізує логічне мислення та інтерес молодших школярів до пошуку рішень.

Заняття 3. «Я можу – я вчуся – я досягаю».

Мета заняття полягає у формуванні впевненості у власних можливостях, розвитку мотивації досягнення та усвідомлення учнями власного потенціалу у навчальній діяльності. Особлива увага приділяється формуванню у дітей позитивного образу «Я-учня», що є важливою складовою внутрішньої мотивації. Заняття передбачає активну взаємодію між учасниками, що сприяє формуванню підтримувального мікроклімату. Психолог організовує діяльність таким чином, щоб кожен учень мав можливість проявити себе. Використовуються прийоми позитивного підкріплення, які підсилюють віру дітей у власні сили. Зміст заняття орієнтований на поступове усвідомлення зв'язку між зусиллями та результатами.

У межах заняття використовуються ігрові вправи, що сприяють усвідомленню власних можливостей і досягнень, зокрема вправа «Сходінки успіху» дає змогу дітям у символічній формі визначити власний шлях до

результату, що формує розуміння поступовості досягнення мети. Гра «Мій результат» передбачає аналіз власних досягнень і їх обговорення у групі, що сприяє розвитку рефлексії та самооцінки. Вправа «Заверши речення» активізує внутрішні ресурси дитини через формулювання позитивних установок, пов'язаних із навчанням і власними можливостями. У межах гри «Комплімент собі» учні вчаться визнавати власні сильні сторони, що сприяє формуванню адекватної самооцінки. Вправа «Я вмію» орієнтована на усвідомлення вже набутих знань і навичок, що підсилює впевненість у власних силах.

Заняття 4. «Успіх починається із мене».

Мета заняття полягає у формуванні адекватної самооцінки, розвитку усвідомлення власних досягнень та відповідальності за результати навчальної діяльності. Особлива увага приділяється формуванню внутрішньої позиції учня, який розуміє, що його успіх залежить не тільки від зовнішніх обставин, а й від власних зусиль, наполегливості та активності. Заняття передбачає використання інтерактивних форм роботи, що стимулюють самовираження та взаємодію між учнями. Психолог виступає як фасилітатор процесу, підтримуючи позитивні висловлювання дітей та спрямовуючи їх до усвідомлення власної цінності. Важливим є створення умов для переживання ситуації успіху кожним учнем. Зміст заняття сприяє формуванню позитивного образу Я, що є основою мотивації досягнення, а в процесі роботи актуалізуються особистісні ресурси учнів.

У процесі реалізації змісту заняття використовуються ігрові вправи, які спрямовані на розвиток самооцінки та усвідомлення власних досягнень, зокрема вправа «Моє досягнення» дає змогу дітям пригадати і представити власні успіхи, що сприяє формуванню позитивного ставлення до себе. Гра «Чарівне дзеркало» передбачає символічне відображення позитивних якостей учня, що допомагає усвідомити власну цінність і значущість. Вправа «Портрет успішного учня» спрямована на формування уявлень про якості, які сприяють досягненню успіху, та співвіднесення їх із власними характеристиками. У межах гри «Зірка успіху» учні створюють символічне зображення своїх досягнень, що підсилює позитивні емоційні переживання. Вправа «Я пишаюсь собою» орієнтована на вербалізацію власних досягнень і формування внутрішньої впевненості.

Заняття 5. «Навчання як пригода».

Мета заняття полягає у формуванні позитивного емоційного ставлення до навчання, розвитку інтересу до освітнього процесу та сприйняття його як захопливої й особистісно значущої діяльності. Методика проведення передбачає використання образних ситуацій, у яких навчання постає як подорож, відкриття або пригода, що сприяє формуванню позитивних асоціацій із пізнавальною діяльністю. Особлива увага приділяється емоційному компоненту мотивації, оскільки саме позитивні переживання є важливою умовою її стійкості. Заняття організовується таким чином, щоб кожен учень відчував себе активним учасником «подорожі до знань», що підсилює внутрішнє залучення. Психолог створює умови для переживання успіху та відкриття, що формує інтерес до навчання. Важливим є використання групових форм роботи, які сприяють взаємодії та підтримці молодших школярів.

У межах заняття використовуються ігрові вправи, що моделюють навчання як пригоду, зокрема гра «Освітній квест» передбачає виконання послідовності завдань, об'єднаних спільним сюжетом, що стимулює інтерес і активність учнів. Вправа «Подорож до знань» дає змогу у символічній формі відтворити процес навчання як рух до нових відкриттів, що підсилює пізнавальну мотивацію. Гра «Скарбничка знань» спрямована на накопичення «цінностей» у вигляді знань, що формує позитивне ставлення до їх здобуття. У межах вправи «Загублений скарб» учні виконують завдання, спрямовані на пошук правильних рішень, що стимулює мислення і наполегливість. Вправа «Пригода» передбачає розв'язання нестандартних ситуацій, що сприяє розвитку креативності учнів.

Заняття 6. «Думати, шукати, знаходити».

Мета заняття полягає у розвитку пізнавальної активності, логічного мислення та формуванні інтересу до розв'язання навчальних завдань як основи позитивної мотивації учіння. Особлива увага приділяється формуванню в учнів позитивного ставлення до інтелектуальних труднощів як природної складової навчання. Заняття будується таким чином, щоб учні поступово переходили від виконання простих завдань до більш складних, що забезпечує розвиток мислення і впевненості у власних можливостях. Психолог організовує діяльність,

спрямовуючи учнів до самостійного відкриття знань. Важливим є створення атмосфери, у якій помилки сприймаються як частина процесу навчання.

Під час заняття використовуються ігрові вправи, спрямовані на розвиток мислення учнів та інтересу до навчальної діяльності, зокрема вправа «Логічні ланцюжки» передбачає встановлення зв'язків між об'єктами, що розвиває аналітичне мислення. Гра «Знайди рішення» орієнтована на пошук оптимальних способів розв'язання завдань, що формує гнучкість мислення. Вправа «Розгадай таємницю» стимулює допитливість і здатність до висування гіпотез, що підсилює пізнавальний інтерес. У межах гри «Кмітливі задачі» учні виконують завдання, що потребують нестандартного підходу, що сприяє розвитку творчого мислення. Вправа «Мозковий штурм» передбачає колективне генерування ідей, що формує у молодших школярів навички співпраці та активної участі.

Заняття 7. «Помилки – це кроки до знань».

Мета заняття полягає у формуванні позитивного ставлення до помилок як невід'ємної частини навчального процесу, зниженні страху невдачі та розвитку впевненості у власних навчальних можливостях. Увага приділяється зміні ставлення до помилки з негативного на конструктивне, що сприяє формуванню внутрішньої мотивації до подолання труднощів. Заняття будується таким чином, щоб учні усвідомлювали, що помилки є природною складовою процесу пізнання. Психолог підтримує учнів, підкреслюючи цінність їх зусиль, а не тільки результату. Важливим є формування атмосфери прийняття та підтримки учнів.

У межах заняття використовуються ігрові вправи, що спрямовані на переосмислення ролі помилок у навчанні, зокрема вправа «Знайди помилку» дає змогу учням у безпечній формі аналізувати помилки та знаходити правильні рішення, що розвиває уважність і мислення. Гра «Помилка-друг» спрямована на розвиток позитивного ставлення до помилок через їх символічне «перетворення» на помічників у навчанні. Вправа «Виправ ситуацію» передбачає аналіз ситуацій у навчанні й пошук шляхів їх покращення, що розвиває відповідальність та самостійність. У межах гри «Чому так сталося?» учні аналізують причини помилок, що сприяє розвитку рефлексії та усвідомлення процесу навчання.

Вправа «Історія успіху» дає змогу дітям простежити шлях від помилки до досягнення результату, що формує установку на розвиток.

Заняття 8. «Разом навчатися цікавіше».

Мета заняття полягає у розвитку соціальних мотивів учіння, формуванні навичок співпраці, взаємодії та усвідомлення значущості колективної діяльності у навчальному процесі. Організація заняття передбачає активне включення учнів у групову діяльність, що сприяє формуванню позитивного досвіду взаємодії. Особлива увага приділяється розвитку вміння слухати інших, враховувати думки однокласників та діяти у команді. Заняття спрямоване на формування уявлення про навчання як спільну діяльність, у якій кожен учасник має значення. Психолог виступає організатором взаємодії, створюючи умови для ефективної комунікації між учнями. У процесі роботи формується відчуття приналежності до колективу.

Зміст заняття реалізується через систему вправ, спрямованих на розвиток співпраці, зокрема гра «Спільне завдання» передбачає виконання навчального завдання у групі, що стимулює взаємодію та обмін ідеями. Вправа «Працюємо разом» спрямована на розподіл ролей у команді, що формує відповідальність і організованість. Гра «Ланцюжок ідей» передбачає послідовне доповнення висловлювань, що сприяє розвитку мислення і комунікації. У межах вправи «Командний успіх» молодші учні досягають спільного результату, що підсилює мотивацію через переживання успіху. Вправа «Допоможи товаришу» формує у молодших школярів навички взаємодопомоги та підтримки.

Заняття 9. «Я – активний учень».

Мета заняття полягає у формуванні активної позиції учня у навчальній діяльності, розвитку ініціативності, самостійності та відповідальності за власні результати. Методика проведення ґрунтується на залученні учнів до діяльності, що потребує самостійного вибору, планування та реалізації навчальних дій, що сприяє формуванню внутрішньої мотивації. Особлива увага приділяється розвитку усвідомлення ролі учня як активного суб'єкта навчального процесу, який не тільки виконує завдання, а й впливає на результати власної діяльності. Психолог підтримує ініціативу молодших школярів, заохочує їх до самостійних

дій та прояву відповідальності. У процесі роботи у молодших школярів також формуються навички планування та самоконтролю.

Заняття реалізується через систему ігрових вправ, спрямованих на розвиток активності та самостійності, зокрема гра «Активний вибір» передбачає прийняття учнями рішень щодо способів виконання завдань, що формує відповідальність. Вправа «Я пропоную» спрямована на висловлення власних ідей, що розвиває ініціативність і впевненість. Гра «Мій план» передбачає планування діяльності, що сприяє розвитку організованості. У межах вправи «Сам собі вчитель» учні виконують роль наставника, що формує усвідомлення навчального процесу. Вправа «Зроби сам» орієнтована на самостійне виконання завдань, що підсилює впевненість у власних можливостях.

Заняття 10. «Мій шлях до знань».

Мета заняття полягає в узагальненні набутого досвіду, формуванні усвідомленого ставлення до навчання та визначенні особистісних цілей у пізнавальній діяльності, а його організація спрямована на інтеграцію отриманих результатів попередніх занять і формування цілісного уявлення про навчання як процес особистісного розвитку. Методика проведення заняття передбачає використання рефлексивних та творчих форм роботи, які дають змогу учням усвідомити власні досягнення та визначити подальші орієнтири. Особлива увага приділяється розвитку здатності молодших школярів до самопізнання та планування власного навчання. Заняття будується таким чином, щоб кожен учень міг оцінити свій прогрес і визначити перспективи розвитку.

У процесі заняття використовуються ігрові вправи, що сприяють рефлексії та постановці цілей, зокрема вправа «Моя мета» дає змогу учням визначити власні навчальні орієнтири, що формує усвідомленість. Гра «Дерево досягнень» передбачає символічне відображення результатів навчання, що підсилює позитивні емоції. Вправа «Що я навчився» спрямована на усвідомлення власного прогресу, що сприяє формуванню самооцінки. У межах гри «Крок у майбутнє» учні визначають перспективи розвитку, що стимулює мотивацію. Вправа «Мій успіх» дає змогу закріпити позитивний досвід, що формує впевненість. Ігрові завдання сприяють розвитку рефлексії молодших школярів.

Прогнозовані результати впровадження програми розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій охоплюють зміни у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах навчальної діяльності, що в сукупності відображають якісне зростання рівня сформованості мотивації учіння. Передбачається, що у процесі систематичної реалізації тренінгових занять відбудеться посилення навчально-пізнавальних мотивів, зростання інтересу до змісту навчального матеріалу та формування стійкого позитивного ставлення до освітнього процесу. Учні демонструватимуть більше залучення до навчальної діяльності, проявлятимуть активність у виконанні завдань, прагнення до самостійного пошуку знань і готовність долати труднощі.

Важливим прогнозованим результатом є трансформація мотиваційної структури учнів у напрямі зменшення залежності від зовнішніх стимулів та посилення внутрішньої мотивації, що проявляється у підвищенні значущості процесу навчання як особистісної цінності. Очікується формування адекватної самооцінки, впевненості у власних навчальних можливостях, а також позитивного ставлення до власних досягнень і помилок як складових пізнавального процесу. У результаті учні будуть більш відкритими до нових знань, виявлятимуть ініціативу, креативність та здатність до рефлексії, що сприятиме їх інтелектуальному та особистісному розвитку.

Крім того, реалізація програми сприятиме розвитку соціальних мотивів учіння молодших школярів, що проявлятиметься у підвищенні рівня співпраці, взаємодопомоги та ефективної комунікації між учнями. Очікується покращення психологічного клімату у класі, зниження рівня тривожності, пов'язаної з навчальною діяльністю, та формування позитивного емоційного фону навчання. У підсумку програма забезпечить комплексний розвиток позитивної мотивації учіння молодших школярів, що стане основою для підвищення успішності навчальної діяльності, формування активної позиції учня та його готовності до подальшого освітнього і особистісного зростання.

Отже, розроблена програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів, побудована на засадах використання ігрових технологій та реалізована у формі соціально-психологічного тренінгу, забезпечує цілісний і

системний вплив на мотиваційну сферу дитини, поєднуючи когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти навчальної діяльності. Її зміст і структура відповідають віковим особливостям школярів, враховують збереження значущості ігрової діяльності та сприяють поступовому переходу від зовнішньо зумовлених до внутрішньо прийнятих мотивів учіння. У результаті реалізації програми забезпечується не тільки активізація навчально-пізнавальних мотивів, а й формування внутрішньої мотивації учіння як стійкої особистісної характеристики, що виступає важливою передумовою успішності навчання та подальшого розвитку особистості молодшого школяра.

3.2 Психологічні рекомендації щодо використання ігрових технологій для розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів

У сучасному освітньому просторі особливого значення набуває проблема формування позитивної мотивації учіння молодших школярів. Оскільки мотиваційна сфера дітей цього віку характеризується поєднанням внутрішніх і зовнішніх мотивів та залежністю від емоційного фону навчальної діяльності, виникає необхідність розроблення рекомендацій для вчителів, батьків і самих учнів, спрямованих на розвиток внутрішньої мотивації учіння.

Одним із ефективних засобів впливу на мотиваційну сферу молодших школярів є ігрові технології, які відповідають їх віковим потребам, сприяють емоційному залученню та активній участі у навчальному процесі. Використання гри у навчанні дає змогу зробити освітню діяльність більш цікавою, особистісно значущою та сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання. Водночас ефективність застосування ігрових технологій значною мірою залежить від підготовленості вчителя та його здатності враховувати індивідуальні особливості учнів [3].

Важливим методологічним підґрунтям рекомендацій є діяльнісний, когнітивний та гуманістичний підходи. Вони акцентують увагу на значенні активної діяльності, пізнавального інтересу, емоційної підтримки та створення

сприятливого освітнього середовища для розвитку мотивації учіння. Особливого значення набуває організація навчання, у процесі якого дитина переживає успіх, зацікавленість і задоволення від результатів власної діяльності [17; 23; 31].

Окрім цього, важливо враховувати вікові особливості молодших школярів, зокрема їх емоційність, потребу у схваленні, залежність від оцінки дорослих та поступовий розвиток довільності психічних процесів. У цей період мотивація учіння значною мірою має зовнішній характер, проте за умови правильної організації навчання вона може трансформуватися у внутрішню [8; 11; 31]. Тому рекомендації спрямовані на поступове формування внутрішньої мотивації молодших школярів через поєднання навчальних та ігрових форм діяльності, розвиток навчального інтересу, формування позитивного ставлення до навчання.

Охарактеризуємо психологічні рекомендації вчителям щодо використання ігрових технологій для розвитку позитивної мотивації учіння молодших учнів.

1. Систематично інтегрувати ігрові технології у структуру уроку як засіб активізації пізнавальної діяльності молодших школярів та формування позитивного ставлення до навчання.

2. Добирати ігри та ігрові вправи з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, їх інтересів і рівня мотивації.

3. Забезпечувати емоційно сприятливу для молодших школярів атмосферу на уроці, використовуючи ігрові форми як засіб зниження тривожності та підвищення впевненості учнів.

4. Створювати ситуації успіху для кожного учня через ігрову діяльність, що сприятиме формуванню адекватної самооцінки та віри у власні можливості.

5. Використовувати ігрові технології для поступового переходу молодших школярів від зовнішніх мотивів навчання до внутрішніх, орієнтованих на пізнавальний інтерес.

6. Поєднувати навчальні завдання з елементами змагання, співпраці та творчості, що підвищує залучення учнів до освітнього процесу.

7. Варіювати типи ігор (дидактичні, рольові, сюжетно-рольові, проблемно-ігрові) залежно від дидактичної мети заняття.

8. Стимулювати пізнавальну активність учнів через проблемні ігрові ситуації, що потребують пошуку, аналізу та прийняття рішень.

9. Залучати учнів до колективних ігор, що сприяють розвитку соціальних мотивів учіння та навичок взаємодії.

10. Використовувати ігрові вправи для розвитку в учнів самостійності, ініціативності та відповідальності учнів за результати навчальної діяльності.

11. Формувати позитивне ставлення учнів до помилок через ігрові ситуації, у яких помилки розглядаються як можливість навчання і розвитку.

12. Застосовувати рефлексивні ігрові вправи для усвідомлення учнями власних досягнень, труднощів і способів їх подолання.

13. Підтримувати інтерес до навчання шляхом використання сюжетності, елементів гри-подорожі, квестів та інших захопливих форм діяльності.

14. Забезпечувати поступове ускладнення ігрових завдань, що відповідає рівню розвитку учнів і сприяє зростанню їх мотивації.

15. Аналізувати ефективність використання ігрових технологій та коригувати їх застосування відповідно до змін у мотиваційній сфері учнів.

Охарактеризуємо психологічні рекомендації батькам щодо використання ігрових технологій для розвитку позитивної мотивації учіння школярів.

1. Підтримувати позитивне ставлення дитини до навчання через емоційне заохочення, демонструючи інтерес до її шкільного життя, досягнень і труднощів.

2. Використовувати елементи гри у домашньому навчанні, перетворюючи виконання завдань на цікаву та захопливу діяльність.

3. Створювати сприятливу психологічну атмосферу вдома, у якій дитина не боїться помилок і відчуває підтримку з боку дорослих.

4. Заохочувати пізнавальну активність дитини через спільні ігри, дослідження, читання та обговорення нової інформації.

5. Підтримувати інтерес до навчання, звертаючи увагу не тільки на результати (оцінки), а й на процес пізнання та зусилля дитини.

6. Використовувати сюжетно-рольові ігри, які відображають навчальні ситуації, що сприяє формуванню позитивного образу школи.

7. Формувати у дитини впевненість у власних можливостях через підкреслення її сильних сторін і досягнень.

8. Залучати дитину до ігор, що розвивають мислення, увагу та пам'ять, сприяючи пізнавальному розвитку.

9. Пояснювати значущість навчання через життєві приклади, роблячи знання особистісно важливими для дитини.

10. Сприяти розвитку самостійності, надаючи дитині можливість самій виконувати навчальні завдання та приймати рішення.

11. Уникати надмірного тиску та порівняння з іншими дітьми, що може негативно впливати на мотивацію до навчання.

12. Заохочувати участь дитини у спільних іграх з однолітками, що розвиває соціальні мотиви та інтерес до взаємодії.

13. Формувати позитивне ставлення до помилок, пояснюючи їх як природну частину процесу навчання і розвитку.

14. Підтримувати баланс між навчальною діяльністю та відпочинком, використовуючи ігрові форми як засіб відновлення інтересу.

15. Співпрацювати з учителем щодо використання ігрових технологій, узгоджуючи підходи до розвитку мотивації учіння дитини.

Охарактеризуємо психологічні рекомендації самим учням щодо використання ігрових технологій для розвитку позитивної мотивації учіння.

1. Намагатися ставитися до навчання як до можливості відкривати нове, ставити запитання і шукати на них відповіді.

2. Використовувати ігровий підхід до виконання завдань, перетворюючи навчання на цікаву діяльність із власними правилами та цілями.

3. Не боятися помилок, а сприймати їх як підказки, що допомагають краще зрозуміти матеріал і стати успішнішим.

4. Ставити перед собою невеликі цілі у навчанні та радіти їх досягненню, поступово рухаючись до більш складних завдань.

5. Бути активним на уроці: відповідати, ставити запитання, брати участь в іграх і обговореннях.

6. Працювати разом з однокласниками, допомагати іншим і не соромитися звертатися по допомогу, якщо виникають труднощі.

7. Вірити у власні можливості та пам'ятати, що кожен може навчитися, якщо докладати зусиль.

8. Намагатися виконувати завдання самостійно, щоб краще зрозуміти матеріал і відчувати власний успіх.

9. Знаходити у навчанні те, що найбільше подобається, і розвивати цей інтерес.

10. Використовувати різні способи запам'ятовування – малювання, гру, уяву, асоціації.

11. Пам'ятати, що знання потрібні не тільки для оцінок, а й для розуміння світу та власного розвитку.

12. Намагатися бути уважним і зосередженим під час виконання завдань, щоб досягати кращих результатів.

13. Оцінювати свої досягнення, помічати, чого вже навчився, і пишатися своїми успіхами.

14. Підтримувати позитивний настрій під час навчання, адже гарний настрій допомагає краще засвоювати матеріал.

15. Розглядати навчання як власний шлях до знань, розвитку і майбутніх досягнень.

Отже, розроблені психологічні рекомендації для вчителів, батьків та учнів спрямовані на створення середовища, у якому розвиток позитивної мотивації учіння забезпечується узгодженою взаємодією учасників освітнього процесу. Їх реалізація передбачає використання ігрових технологій, підтримку емоційно сприятливого клімату, розвиток пізнавального інтересу молодших школярів, формування адекватної самооцінки та поступовий перехід від зовнішньо зумовленої до внутрішньо прийнятої мотивації. Такий комплексний підхід сприятиме не тільки підвищенню навчальної активності учнів, а й формуванню у них стійкого позитивного ставлення до навчання.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження позитивної мотивації учіння молодших школярів і можливостей її розвитку засобами ігрових технологій, розроблено програму та психологічні рекомендації вчителям щодо її цілеспрямованого формування та розвитку в освітньому процесі. Вказане дало змогу зробити такі висновки.

1 Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння позитивної мотивації учіння у зарубіжній та українській психології. Узагальнення змісту діяльнісного, когнітивного, гуманістичного та соціально-психологічного підходів дало змогу встановити, що мотивація учіння формується у процесі взаємодії внутрішніх потреб дитини та зовнішніх умов освітнього середовища. Визначено, що позитивна мотивація характеризується домінуванням внутрішніх спонукань, зокрема інтересу до знань, прагнення до саморозвитку та пізнавальної активності, а також емоційним задоволенням від процесу навчання. Водночас з'ясовано, що на початкових етапах навчання важливу роль відіграють зовнішні мотиви, пов'язані зі схваленням, оцінками та соціальними очікуваннями, які за сприятливих умов можуть трансформуватися у внутрішні. Встановлено, що ефективне формування позитивної мотивації можливе за умови цілісної організації навчального процесу з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей молодших школярів.

2. Охарактеризовано психологічні особливості молодшого шкільного віку як передумови формування позитивної мотивації учіння. Встановлено, що у цьому віці відбувається інтенсивний розвиток пізнавальних процесів, зокрема мислення, довільної уваги, осмисленого запам'ятовування та мовлення, що створює основу для більш глибокого осмислення навчального матеріалу та розвитку пізнавального інтересу. Виявлено, що емоційна сфера молодших школярів характеризується підвищеною чутливістю до оцінок дорослих і однолітків, що безпосередньо впливає на мотивацію до навчання. З'ясовано, що самооцінка дітей у молодшому шкільному віці є нестійкою і значною мірою залежить від успішності навчальної діяльності, що обумовлює необхідність психолого-педагогічної підтримки. Встановлено також важливу роль соціальних

взаємин у формуванні ставлення дитини до навчання та розвитку її мотиваційної сфери.

3. Визначено соціально-психологічні чинники формування позитивної мотивації учіння молодших школярів, серед яких: сформованість навчальної діяльності, педагогічний вплив, взаємодія з однолітками, позитивне схвалення з боку дорослих, характер навчальних завдань, відчуття значущості та відповідальності, емоційна атмосфера класу, а також використання зовнішніх стимулів. Встановлено, що їх узгоджений вплив забезпечує поступовий перехід учнів від зовнішньо зумовленої до внутрішньо прийнятої мотивації, сприяє формуванню стійкого пізнавального інтересу, впевненості у власних можливостях і готовності до активної навчальної діяльності. З'ясовано, що ігрова діяльність, зберігаючи свою актуальність у молодшому шкільному віці, виступає природним і доцільним способом організації навчання, який забезпечує емоційне залучення дітей в освітній процес. Водночас використання ігрових технологій сприяє підвищенню інтересу до навчання, активізації пізнавальної діяльності та створенню ситуацій успіху як важливого чинника формування впевненості у власних силах.

4. Проведено емпіричне дослідження та здійснено аналіз особливостей і рівнів сформованості мотивації учіння молодших школярів. Використання комплексу діагностичних методик дало змогу виявити пізнавальні, соціальні, зовнішні та ігрові мотиви, а також визначити їх співвідношення у структурі мотивації учнів. Аналіз результатів засвідчив, що мотиваційна сфера молодших школярів є неоднорідною і характеризується різним рівнем сформованості внутрішньої та зовнішньої мотивації. Встановлено, що частина учнів демонструє високий рівень пізнавального інтересу, активність у навчанні та прагнення досягати результатів, тоді як інші орієнтуються переважно на зовнішні стимули або соціальне схвалення. Виявлено також групу учнів із недостатньо сформованою мотивацією, які потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки. З'ясовано, що рівень мотивації пов'язаний з емоційним ставленням до навчання та особливостями самооцінки молодших школярів. Отримані результати підтвердили необхідність цілеспрямованого впливу на мотиваційну

сферу учнів і стали основою для розроблення програми розвитку позитивної мотивації учіння.

5. Розроблено програму розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій. Програму побудовано з урахуванням вікових, психологічних та індивідуальних особливостей дітей і реалізовано у формі соціально-психологічного тренінгу, що забезпечує активну участь учнів у навчальній діяльності. Вона охоплює серію занять, спрямованих на розвиток пізнавального інтересу, формування адекватної самооцінки, подолання страху помилок, розвиток самостійності, ініціативності та соціальної взаємодії. Використання ігрових вправ і методів сприяє створенню позитивного емоційного фону як важливої умови формування внутрішньої мотивації учіння. Програма передбачає поступове ускладнення завдань та активізацію діяльності учнів, що сприяє розвитку їх навчальної активності й позитивного ставлення до навчання.

Розроблено психологічні рекомендації для вчителів, батьків та учнів, спрямовані на створення сприятливого освітнього середовища для розвитку позитивної мотивації учіння. Їх реалізація передбачає використання ігрових технологій, підтримку позитивного емоційного клімату, розвиток пізнавального інтересу молодших школярів, формування адекватної самооцінки та поступовий перехід від зовнішньо зумовленої до внутрішньо прийнятої мотивації.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні механізмів формування позитивної мотивації учіння молодших школярів та експериментальній перевірці ефективності розробленої програми розвитку позитивної мотивації учіння засобами ігрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва М.І. Мотиви навчання учнів : навч.-метод. посіб. Київ : Освіта, 2004. 120 с.
2. Антонець М. Перевантаження школярів : причини виникнення і шляхи запобігання та подолання. *Початкова школа*. 2010. №7. С.15-19.
3. Белозьорова Н. О. Ігрові технології як засіб формування ключових компетентностей у початковій школі. *Перспективи та інновації науки. Серія: «Педагогіка»*. 2025. № 5 (51). С. 241–248.
4. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : монографія. Київ : Віпол, 1998. 198 с.
5. Бондар В.І. Проблема неуспішності у навчанні учнів молодшого шкільного віку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2010. Вип. XV. С. 10-15.
6. Бушуєва Н. Шестирічки: формування повноцінної навчальної мотивації. *Дошкільне виховання*. 2007. № 9. С. 11-13.
7. Варій М.Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
8. Вікова психологія : навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
9. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
10. Войтовська О. Розвиток емоційного інтелекту в дітей дошкільного й молодшого шкільного віку методами арттерапії. *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2 (102). С. 68-71.
11. Воронюк І. В. Психологічні особливості реалізації творчого потенціалу молодших школярів: дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2013. 279 с.
12. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2014. № 6. С. 15-17.
13. Голубюк Ю. В. Вплив ігрових технологій на розвиток пізнавальної діяльності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами молодшого

шкільного віку. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 3 (216). С. 61–66.

14. Гословська І.Г., Скворцова С.О. Формування позитивної мотивації навчання в молодших школярів. *Наука і освіта*. 2010. №6. С. 18-24.

15. Гріньова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика : навч.-метод. посіб. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.

16. Громик Є. Гра – найсерйозніша справа. *Початкова школа*. 2019. №7. С. 41-43.

17. Гуманізація процесу навчання в початковій школі : навч. посіб. / за ред. С. П. Бондар. Київ : Стилос, 2001. 256 с.

18. Данченко Т. Мотиваційне забезпечення навчальної діяльності на уроках мови. *Дивослово*. 2011. №7. С. 24-44.

19. Дзюбко Л. В., Гриценко Л. Діагностика навчальної мотивації : збірник методик. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

20. Дитяча психологія : навч. посіб. / за ред. Я.Л. Коломинського, Є.А. Панько. Черкаси : Брама, 2008. 352 с.

21. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, М. Курінна, І.П. Печенко. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.

22. Дроб'язко П. Мотивація навчання. *Директор школи (1 Вересня)*. 2011. №40. С. 5-7.

23. Дубяга С. М. Гейміфікація як засіб навчання мови й мовлення молодших школярів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 2 (33). С. 121–125.

24. Дячук В. Діагностика мотивів навчання у школярів. *Психолог (Шкільний світ)*. 2010. № 15. С. 16-18.

25. Зязюн І.А. Мотивації і мотиви людської поведінки. *Початкова школа*. 1994. №6. С. 6-9.

26. Кабанова Л.В. Ігри на уроках – засіб підвищення якості навчання. *Початкова школа*. 2017. № 11. С. 16-20.

27. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя) : навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 248 с.
28. Касьяненко М.Д. Ігрове навчання. Педагогіка співробітництва. Київ : Вища школа, 2013. 206 с.
29. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа : організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2019. 136 с.
30. Коберник Г. Стимулювання навчально-пізнавальної активності молодших школярів : навч.-метод. посіб. Дніпропетровськ : ДДУ, 1996. 140 с.
31. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
32. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : монографія. Київ : КМПУ, 2003. 272 с.
33. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія: навчальний посібник. Київ : Каравела, 2012. 448 с.
34. Малихіна О. Особливості мотивації навчання дітей молодшого шкільного віку. *Початкова школа*. 2002. №7. С.51-54.
35. Набой С. Шляхи інтенсифікації навчання у початковій школі. *Початкова школа*. 2012. №11. С. 1-5.
36. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za red. Bibik H. M. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.
37. Новик І. М., Левонюк А. В. Формування позитивної мотивації до навчання у молодших школярів засобами ігрових прийомів. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (69). С. 156–159.
38. Організація ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г.С. Тарасенко. К. : Слово, 2010. 320 с.
39. Осадчук Р.І. Дидактичні ігри в навчальному процесі. *Педагогіка і психологія*. 1996.. № 4. С. 45-49.
40. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. Київ : Кондор, 2011. 468 с.

41. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.
42. Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства : монографія / за ред. Н. В. Пророк. Київ : Слово, 2020. 131 с.
43. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства : монографія / за ред. С. Гончаренко, Л. Кондратенко. Київ – Кіровоград : Імекс, 2014. 228 с.
44. Психологічні фактори ефективного учіння учнів : збірник статей / за ред. М. В. Левченка, О. В. Скрипченка. Київ, 1995. 124 с.
45. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Генеза, 2012. 502 с.
46. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник. Київ : Слово, 2013. 606 с.
47. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ : Слово, 2017. 548 с.
48. Федусенко Ю. К. Особливості впливу навчально-ігрової діяльності на розвиток основних психічних процесів у молодшому шкільному віці. *Рідна школа*. 2018. № 4. С. 25–28
49. Фільчакова А., Акімова О. Розвиток позитивної мотивації під час навчальної діяльності учнів початкової школи з використанням додатка Google Earth. *Ігрові та інноваційні підходи до підготовки і професійного розвитку вчителів : зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф. (I-TEACH 2025)* (Харків, 2–3 жовт. 2025 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 312–315.
50. Хрущ-Ріпська О.В. Проблема мотивації учнів до навчальної діяльності. *Практична психологія і соціальна робота*. 2018. № 9. С. 47-49.
51. Циганаш А. В. Психологічні умови розвитку мотиваційної сфери студентів як чинник їхнього професійного становлення : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2014. 254 с.
52. Циганенко Г. Безоцінчне навчання як важлива умова розвитку мотивації досягнення успіхів. *Початкова школа*. 2012. №9. С. 22-24.

53. Шарко А. Є., Молнар Т. І. Мотивація як чинник підвищення навчальної успішності учнів. *Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*. Мукачєво : РВВ МДУ, 2024. Вип. 1 (13). С. 100–103.

54. Швай Р. Гра, ігрова діяльність, дидактична гра як важливі поняття сучасної педагогіки. *Вісник Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. Серія педагогічна*. 2019. Вип. 25. Ч. 2. С. 74-81.

55. Шевченко О.В. Ціннісно-сміслові детермінанти навчальної мотивації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України*. 2012. Т. ХТV. Ч. 2. С. 395-402.

56. Шпаляренко Ю., Макарова К. Ігрові технології навчання як засіб підвищення мотивації молодших школярів на уроках мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 66, ч. 3. С. 277–282.

57. Ященко Л.Д. Чому гра і досі актуальна. *Початкова школа*. 2015. №11. С. 15-16.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма розвитку позитивної мотивації учіння молодших школярів засобами ігрових технологій

Заняття 1

Тема. Школа як простір відкриття

Мета: формувати позитивне ставлення до школи як середовища розвитку і пізнання; сприяти усвідомленню значущості навчання; розвивати пізнавальний інтерес, емоційне залучення та відкритість до освітньої діяльності.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається зі створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери, що передбачає використання спокійної музики, яка допомагає учням налаштуватися на спільну діяльність, знизити рівень напруження, переключити увагу з попередніх занять на нову діяльність. Психолог звертається до учнів із коротким вступним словом, у якому підкреслює, що заняття буде своєрідною подорожжю до нових відкриттів, що створює емоційно позитивну установку на роботу. Важливим елементом є організація вступного шерінгу, у межах якого учням пропонується коротко відповісти на запитання про їхній настрій, що сприяє розвитку емоційної відкритості та включенню в групову взаємодію.

Вправа «Асоціації до слова школа».

Учням пропонується висловити перші асоціації, які виникають у них при слові «школа», що дозволяє актуалізувати їхній попередній досвід і виявити емоційне ставлення до навчального середовища. Кожен учасник по черзі називає одне слово або коротке словосполучення, а психолог фіксує їх на дошці, групуючи за емоційною ознакою. У процесі виконання вправи формується усвідомлення різноманітності сприйняття школи, що сприяє розвитку рефлексії. Далі проводиться обговорення, у ході якого учні пояснюють свої асоціації, що дає змогу зрозуміти їх мотиваційні установки. Завершується вправа підведенням підсумку про те, що школа може бути різною залежно від ставлення до неї.

Вправа «Коло очікувань».

Учні розміщуються у колі, що символізує рівність і відкритість, і по черзі висловлюють свої очікування від занять. Психолог пропонує кожному учаснику завершити фразу «Я хочу на цих заняттях...», що сприяє усвідомленню власних потреб і мотивацій. Висловлені очікування узагальнюються та коротко обговорюються, що дає змогу сформуванню спільну мету роботи. Важливим є підкреслення того, що всі очікування є значущими. Така організація діяльності сприяє підвищенню рівня залучення учнів до заняття. У результаті формується позитивна установка школярів на подальшу діяльність.

2. Основна частина

Основна частина заняття спрямована на формування позитивного образу школи як простору відкриттів через активну ігрову діяльність, що поєднує емоційний і пізнавальний компоненти.

Вправа «Моє відкриття».

Учням пропонується пригадати ситуацію, коли вони дізналися щось нове або цікаве у школі, і представити її у вигляді короткої розповіді або малюнка. Така діяльність сприяє усвідомленню цінності навчання та формує позитивне ставлення до процесу пізнання. Психолог заохочує учнів до детального опису своїх вражень, що активізує емоційну пам'ять. У процесі обговорення підкреслюється значущість кожного відкриття. Важливим є створення атмосфери підтримки, у якій кожен учень відчуває свою значущість.

Гра «Чарівна школа».

Учням пропонується уявити школу своєї мрії та описати, якою вона має бути, що стимулює розвиток уяви і творчого мислення. Діти можуть малювати або усно описувати свої ідеї, що дозволяє врахувати різні стилі діяльності. У процесі презентації результатів формується уявлення про те, що навчання може бути цікавим і захопливим. Психолог звертає увагу на ті елементи, які сприяють пізнавальній активності. Обговорення результатів сприяє формуванню у молодших школярів позитивних установок.

Гра «Шкільний лабіринт».

Учням пропонується виконати серію умовних завдань, які символізують різні ситуації навчальної діяльності, що сприяє розвитку мислення і навичок прийняття рішень. Кожне завдання передбачає вибір варіанта дії, що дозволяє учням усвідомити наслідки своїх рішень. У процесі гри формується установка на подолання труднощів. Психолог підтримує учнів, підкреслюючи важливість активності. Виконання завдань супроводжується емоційним залученням.

3. Рефлексія та підсумок

Завершальна частина заняття спрямована на осмислення отриманого досвіду та закріплення позитивного ставлення до навчання.

Вправа «Мій настрій після заняття».

Учням пропонується оцінити свій емоційний стан після заняття за допомогою кольорів або символів, що сприяє розвитку рефлексії. Кожен учень пояснює свій вибір, що дозволяє усвідомити зміни у власному ставленні до навчання. Психолог узагальнює відповіді учнів, підкреслюючи позитивні зміни.

Рефлексивне обговорення.

Проводиться колективне обговорення, у межах якого учні відповідають на запитання щодо своїх вражень від заняття, що сприяє розвитку здатності до аналізу власного досвіду. Психолог не задає жорсткої структури обговорення, що дає змогу учням вільно висловлювати свої думки. Обговорення сприяє закріпленню в учнів позитивних емоцій.

Вправа «Побажання школі».

Учням пропонується висловити побажання своїй школі або навчальному процесу, що формує у них позитивне ставлення до освітнього середовища. Висловлювання можуть бути як усними, так і письмовими, що забезпечує різноманітність форм діяльності. Завершується заняття підведенням підсумку, у якому підкреслюється, що школа може бути простором відкриттів для кожного.

Заняття 2

Тема. Мені цікаво пізнавати світ

Мета: розвивати пізнавальний інтерес, допитливість та внутрішню мотивацію до здобуття знань; формувати позитивне ставлення до процесу пізнання як до захопливої діяльності; стимулювати інтелектуальну активність і дослідницьку поведінку учнів.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається зі створення емоційно сприятливого середовища, що забезпечує включення учнів у навчально-ігрову діяльність, використовується спокійна фоновіа музика, яка допомагає зосередитися та налаштуватися на пізнавальну активність. Психолог окреслює тему заняття, підкреслюючи, що кожна людина від природи є дослідником, який прагне пізнати світ, що створює внутрішню установку на активність. Далі проводиться вступний шерінг, у межах якого учні відповідають на запитання про те, що нового вони дізналися останнім часом, що сприяє актуалізації пізнавального досвіду. Такий підхід дозволяє активізувати інтерес до навчання ще на початку заняття.

Вправа «Чомучки».

Учням пропонується сформулювати якомога більше запитань, які починаються зі слова «чому», що стимулює їхню допитливість і активізує пізнавальну діяльність. Кожен учень висловлює одне або кілька запитань, після чого психолог записує їх на дошці, демонструючи різноманітність пізнавальних інтересів. У процесі виконання вправи формується розуміння того, що запитання є важливою частиною навчання. Далі учні обирають найбільш цікаві запитання для подальшого обговорення, що підсилює їхню залученість. Важливим є те, що психолог заохочує будь-які запитання, не оцінюючи їх як правильні чи неправильні. Це створює атмосферу відкритості заняття, а в результаті формується установка на активне пізнання.

Вправа «Відгадай загадку».

Учням пропонується серія загадок різного рівня складності, що сприяє розвитку логічного мислення та уваги. Кожна загадка подається у формі короткої

історії або опису, що підсилює інтерес до її розв'язання. Учні можуть відповідати як індивідуально, так і колективно, що сприяє розвитку співпраці. Після кожної відповіді психолог пропонує пояснити хід міркувань, що розвиває рефлексію. У процесі виконання вправи у молодших школярів формується впевненість у власних інтелектуальних можливостях. Завершується вправа узагальненням, що мислення допомагає пізнавати світ.

2. Основна частина

Основна частина заняття спрямована на розвиток пізнавальної активності через включення учнів у різні види інтелектуально-ігрової діяльності, що забезпечує поєднання емоційного і когнітивного компонентів мотивації.

Вправа «Таємничий предмет».

Учням пропонується опис предмета без його назви, використовуючи ознаки та властивості, а інші учасники повинні відгадати, про що йдеться, що сприяє розвитку аналізу і синтезу. Далі учні самі пробують описувати предмети, що активізує їхню мовленнєву діяльність. У процесі виконання вправи формується здатність до узагальнення та встановлення зв'язків. Психолог підкреслює значення уважності та спостережливості. Важливим є залучення всіх учнів до діяльності. Така вправа створює ситуацію інтелектуального пошуку.

Вправа «Що буде, якщо...».

Учням пропонується уявити різні нестандартні ситуації, наприклад, «що буде, якщо не стане школи» або «що буде, якщо всі предмети стануть живими», що стимулює уяву та креативне мислення. Кожен учень висловлює свою версію, після чого проводиться обговорення. У процесі роботи формується здатність до прогнозування і аналізу. Психолог заохочує нестандартні відповіді, що підвищує впевненість учнів. Важливим є створення атмосфери прийняття будь-яких ідей. Така діяльність сприяє розвитку пізнавального інтересу учнів.

Вправа «Знайди відповідь».

Учням пропонується виконати завдання, що потребують пошуку інформації або логічного мислення, наприклад, знайти відповідь на запитання за підказками, що стимулює самостійність. Завдання можуть виконуватися у парах або групах, що сприяє розвитку співпраці. У процесі роботи учні вчаться

аналізувати інформацію та робити висновки. Психолог допомагає лише у разі потреби, що сприяє формуванню у них самостійності. Важливим є підкреслення процесу пошуку, а не лише результату, що формує внутрішню мотивацію.

3. Рефлексія та підсумок

Завершальна частина заняття спрямована на осмислення отриманого досвіду та закріплення інтересу до пізнавальної діяльності.

Вправа «Що нового я дізнався».

Учням пропонується сформулювати, що саме нового вони дізналися під час заняття, що сприяє усвідомленню результатів діяльності. Кожен учасник висловлює свою думку, що розвиває мовлення і рефлексію. Психолог узагальнює відповіді, підкреслюючи значущість кожного відкриття.

Рефлексивне обговорення.

Проводиться колективне обговорення вражень від заняття, у межах якого учні відповідають на запитання щодо того, що було найцікавішим, що викликало труднощі та які емоції вони переживали. Такий підхід сприяє розвитку емоційної та когнітивної рефлексії. Важливим є вільний характер висловлювань.

Вправа «Мій інтерес».

Учням пропонується визначити, що саме їм хотілося б дізнатися в майбутньому, що сприяє формуванню довготривалої мотивації. Висловлені ідеї обговорюються, що підсилює їхню значущість. Завершується заняття підсумком про те, що пізнання світу є цікавим і важливим процесом.

Заняття 3

Тема. Я можу – я вчуся – я досягаю

Мета: формувати впевненість у власних можливостях, розвивати мотивацію досягнення, усвідомлення зв'язку між зусиллями та результатом, а також сприяти становленню позитивного образу «Я-учня».

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається зі створення позитивного емоційного фону, що сприяє відкритості учнів до взаємодії, для чого використовується спокійна

музика та коротке налаштування на роботу через словесну інструкцію психолога, який підкреслює значущість віри у власні сили. Після цього проводиться вступний шерінг, у межах якого учням пропонується відповісти на запитання про те, що у них виходить найкраще, що дозволяє актуалізувати позитивний досвід і налаштувати їх на успіх. Така діяльність сприяє формуванню впевненості та створює основу для подальшої роботи учасників.

Вправа «Комплімент собі».

Учням пропонується назвати одну або кілька своїх позитивних якостей або досягнень, що сприяє розвитку адекватної самооцінки. Психолог допомагає тим учням, які відчують труднощі, ставлячи уточнювальні запитання. У процесі виконання вправи формується позитивне ставлення до себе. Далі учні можуть повторити свої висловлювання вголос, що підсилює ефект самонавіювання. Обговорення результатів дозволяє усвідомити, що кожна дитина має свої сильні сторони. Це створює основу для формування мотивації досягнення.

Вправа «Заверши речення».

Учням пропонується завершити фрази типу «Я можу...», «Я вмію...», «Я хочу навчитися...», що сприяє усвідомленню власних можливостей і перспектив розвитку. Висловлювання можуть бути як усними, так і письмовими. Психолог заохочує різноманітність відповідей, підкреслюючи індивідуальність кожного учня. У процесі виконання вправи формується внутрішня установка на розвиток. Завершується вправа коротким обговоренням, у ході якого учні діляться своїми думками, що сприяє розвитку рефлексії.

2. Основна частина

Основна частина заняття спрямована на формування уявлення учнів про досягнення як результат власних зусиль, а також на розвиток наполегливості та віри у власні можливості.

Вправа «Сходишки успіху».

Учням пропонується уявити шлях до досягнення певної мети у вигляді сходинок, на кожній з яких вони записують або називають кроки, необхідні для її досягнення. Така діяльність сприяє формуванню розуміння процесу досягнення результату. Психолог пояснює, що успіх не виникає одразу, а

потребує зусиль. Учні можуть працювати індивідуально або в парах, що сприяє обміну досвідом. У процесі виконання вправи формується здатність до планування. Обговорення результатів дозволяє усвідомити значення послідовності дій, що підсилює мотивацію досягнення учнів.

Вправа «Мій результат».

Учням пропонується пригадати ситуацію, у якій вони досягли певного результату, і проаналізувати, що саме допомогло їм цього досягти. Важливим є акцент на зусиллях, а не лише на результаті. Психолог ставить запитання, які допомагають учням усвідомити власний вклад у досягнення. У процесі виконання цієї вправи формується відповідальність за результати діяльності. Обговорення дозволяє учням побачити, що успіх є досяжним.

Вправа «Я вмію».

Учням пропонується скласти список своїх умінь і навичок, що сприяє усвідомленню власних ресурсів. Далі вони можуть обмінятися цими списками з однокласниками, що підсилює соціальну підтримку. Психолог підкреслює, що кожен має унікальні здібності. У процесі виконання вправи формується позитивне ставлення до себе. Це підсилює мотивацію до подальшого розвитку.

3. Рефлексія та підсумок

Завершальна частина заняття спрямована на усвідомлення отриманого досвіду та закріплення позитивної установки на досягнення.

Вправа «Мій крок вперед».

Учням пропонується визначити, який крок вони готові зробити для досягнення своєї мети, що сприяє формуванню відповідальності. Кожен учасник заняття озвучує свій намір, що підсилює його значущість. Психолог підтримує учнів, підкреслюючи важливість навіть невеликих кроків, що формує у них установку на розвиток та на досягнення.

Рефлексивне обговорення.

Учні відповідають на запитання щодо своїх вражень від заняття, що сприяє розвитку рефлексії. Обговорюються труднощі, успіхи та емоції. Психолог узагальнює відповіді, підкреслюючи позитивні зміни.

Вправа «Побажання собі».

Учням пропонується сформулювати побажання самому собі щодо навчання, що сприяє формуванню внутрішньої мотивації. Висловлювання можуть бути як усними, так і письмовими. Завершується заняття підсумком про те, що кожен може досягти успіху.

Заняття 4

Тема. Успіх починається із мене

Мета: розвивати адекватну самооцінку, формувати усвідомлення власних досягнень і ресурсів, зміцнювати впевненість у собі та позитивне ставлення до навчальної діяльності як простору особистісного зростання.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається зі створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери, що забезпечує відкритість учнів до самопізнання та взаємодії, зокрема використовується спокійна музика, яка сприяє зниженню емоційного напруження та налаштовує на рефлексивну діяльність. Психолог звертається до учнів із коротким вступним повідомленням, у якому підкреслює, що успіх кожної людини починається з віри у себе, що формує внутрішню установку на саморозвиток. Після цього проводиться вступний шерінг, у межах якого учні відповідають на запитання про те, коли вони відчували себе успішними, що сприяє актуалізації позитивного досвіду.

Вправа «Моє досягнення».

Учням пропонується пригадати ситуацію, у якій вони досягли успіху, і описати її у вигляді короткої розповіді або малюнка, що сприяє усвідомленню власних досягнень. Психолог заохочує учнів до детального опису, ставлячи уточнювальні запитання, що допомагає глибше проаналізувати ситуацію. У процесі виконання вправи формується позитивний образ себе як успішного учня. Далі учні презентують свої досягнення групі, що сприяє розвитку впевненості. Обговорення результатів дозволяє побачити, що успіх може мати різні прояви, а це підсилює мотивацію молодших школярів до навчання.

Вправа «Чарівне дзеркало».

Учням пропонується уявити, що перед ними знаходиться чарівне дзеркало, яке показує їхні найкращі якості, і описати, що вони в ньому бачать. Така діяльність сприяє розвитку позитивної самооцінки та самоприйняття. Психолог допомагає учням сформулювати відповіді, підкреслюючи їх сильні сторони. У процесі виконання вправи формується усвідомлення власної цінності. Далі учні можуть обмінятися враженнями, що сприяє розвитку соціальної підтримки. Завершується вправа узагальненням, що кожна людина має свої сильні сторони.

2. Основна частина

Основна частина заняття спрямована на розвиток адекватної самооцінки, усвідомлення власних ресурсів і формування внутрішньої мотивації учнів до досягнення успіху через активну ігрову діяльність.

Вправа «Портрет успішного учня».

Учням пропонується створити узагальнений образ успішного учня, визначивши його якості, поведінку та ставлення до навчання, що сприяє формуванню еталону для наслідування. Робота може виконуватися у групах, що забезпечує розвиток співпраці. У процесі обговорення учні виділяють такі характеристики, як наполегливість, уважність, відповідальність, що формує уявлення про складові успіху. Психолог підкреслює, що кожен може розвинути ці якості. Далі учні співвідносять цей образ із собою, що сприяє рефлексії та допомагає усвідомити власні можливості.

Вправа «Зірка успіху».

Учням пропонується намалювати зірку, на кожному промені якої вони записують свої досягнення або сильні сторони, що сприяє візуалізації власних ресурсів. Така діяльність допомагає структурувати уявлення про себе. Психолог заохочує учнів включати як навчальні, так і особистісні досягнення. У процесі виконання вправи формується позитивне ставлення до себе. Після завершення роботи учні презентують свої зірки, що підсилює впевненість.

Вправа «Я пишаюсь собою».

Учням пропонується сформулювати твердження про те, чим вони пишаються, що сприяє розвитку самоповаги. Психолог підкреслює, що важливо

цінувати навіть невеликі досягнення. У процесі виконання вправи формується позитивне ставлення до власної діяльності. Обговорення результатів дозволяє учням побачити різноманітність досягнень.

3. Рефлексія та підсумок

Завершальна частина заняття спрямована на усвідомлення отриманого досвіду та закріплення позитивного ставлення до себе і навчання.

Вправа «Мій внутрішній ресурс».

Учням пропонується визначити, які якості допомагають їм досягати успіху, що сприяє розвитку рефлексії. Кожен учасник озвучує свою відповідь, що підсилює її значущість. Психолог узагальнює відповіді учнів, підкреслюючи важливість внутрішніх ресурсів, що формує установку на саморозвиток.

Рефлексивне обговорення.

Учні відповідають на запитання щодо своїх вражень від заняття, що сприяє усвідомленню власних переживань. Обговорюються труднощі, відкриття та емоції. Психолог не задає жорсткої структури обговорення, що забезпечує вільне висловлювання та сприяє розвитку емоційної рефлексії.

Вправа «Побажання собі на майбутнє».

Учням пропонується сформулювати побажання самому собі щодо подальшого розвитку, що сприяє формуванню довготривалої мотивації. Висловлювання можуть бути як усними, так і письмовими. Завершується заняття підсумком про те, що успіх починається з віри у себе.

Заняття 5

Тема. Навчання як пригода

Мета: формувати позитивне емоційне ставлення молодших школярів до навчання, усвідомлення його як захопливого, динамічного і змістовного процесу; розвивати інтерес до пізнання через ігрову діяльність; сприяти підвищенню внутрішньої мотивації учіння.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Заняття розпочинається зі створення емоційно насиченої атмосфери, що стимулює уяву та інтерес учнів, зокрема використовується музичний супровід із елементами пригодницького настрою, який допомагає учням налаштуватися на активну діяльність. Психолог звертається до учнів із мотиваційним вступом, у якому пропонує уявити навчання як подорож, сповнену відкриттів і несподіванок, що формує відповідну установку. Далі проводиться вступний шерінг, під час якого учні відповідають на запитання про те, чи люблять вони пригоди і що означає слово «пригода», що сприяє актуалізації досвіду.

Вправа «Подорож до знань».

Учням пропонується уявити, що вони вирушають у подорож до країни знань, і описати, що вони можуть там побачити або дізнатися, що сприяє розвитку уяви та позитивного ставлення до навчання. Кожен учень висловлює свою думку, після чого психолог узагальнює відповіді, створюючи цілісний образ «країни знань». У процесі виконання вправи формується установка на активне пізнання. Обговорення результатів дозволяє учням усвідомити, що навчання може бути цікавим і захопливим, а це підсилює їхню мотивацію.

Вправа «Скарбничка знань».

Учням пропонується назвати знання або вміння, які вони вже здобули, і уявно «покласти» їх у скарбничку, що сприяє усвідомленню власного досвіду. Психолог підкреслює, що кожне знання є цінним. У процесі виконання вправи формується позитивне ставлення до навчання. Учні можуть записувати свої відповіді або висловлювати їх усно. Завершується вправа узагальненням, що знання накопичуються поступово.

2. Основна частина

Основна частина заняття спрямована на формування уявлення про навчання як захопливу діяльність через включення учнів у різноманітні ігрові ситуації з елементами пригоди.

Гра «Освітній квест».

Учням пропонується виконати серію завдань, об'єднаних сюжетною лінією, що стимулює їх активність і зацікавленість. Кожне завдання передбачає певний інтелектуальний виклик, що сприяє розвитку мислення. Учні працюють у групах, що розвиває у них навички співпраці. Психолог виступає у ролі координатора, спрямовуючи діяльність учнів. У процесі виконання гри формується установка на подолання труднощів, що підсилює мотивацію молодших школярів до навчання.

Вправа «Загублений скарб».

Учням пропонується знайти умовний «скарб», виконуючи різні завдання, що потребують уваги, логіки та співпраці. Така діяльність сприяє розвитку пізнавальної активності. Психолог створює ситуацію пошуку, що підсилює інтерес. Учні обговорюють свої дії, що сприяє рефлексії. У процесі виконання вправи формується позитивне ставлення учнів до навчальної діяльності.

Вправа «Пригодницьке завдання».

Учням пропонується розв'язати нестандартну ситуацію, яка потребує творчого підходу, що стимулює креативність. Кожен учень може запропонувати свій варіант рішення. Психолог заохочує різноманітність ідей, що сприяє розвитку впевненості. Обговорення результатів дозволяє учням побачити різні способи вирішення завдань, що підсилює інтерес до навчання.

3. Рефлексія та підсумок

Завершальна частина заняття спрямована на осмислення отриманого досвіду та закріплення позитивного ставлення молодших школярів до навчання як до цікавого та захоплюючого процесу.

Вправа «Моя пригода сьогодні».

Учням пропонується описати, яка частина заняття була для них найбільш цікавою, що сприяє розвитку рефлексії. Кожен учасник висловлює свою думку, що підсилює її значущість. Психолог узагальнює відповіді молодших школярів, підкреслюючи позитивні моменти.

Рефлексивне обговорення.

Учні відповідають на запитання щодо своїх вражень від заняття, що дозволяє усвідомити власні емоції. Обговорюються труднощі, успіхи та нові відкриття. Психолог підтримує учнів, створюючи атмосферу довіри.

Вправа «Що я хочу дослідити».

Учням пропонується визначити, що саме вони хотіли б дізнатися в майбутньому, що сприяє формуванню довготривалої мотивації. Висловлювання обговорюються, що підсилює їхню значущість. Завершується заняття підсумком про те, що навчання може бути справжньою пригодою.